

20.1001.1.23830891.1400.15.1.12.7

doi:10.30497/SMT.2021.76073

*Bi-quarterly Scientific Journal of Strategic Management Thought (Management Thought),
Research Article, Vol. 15, No. 1 (Serial 29) Spring & Summer 2021*

Presentation and Review of a Sustainable Banking Model with Emphasis on the Role of Resilient Economy, through Content Analysis Approach and Interpretive Structural Modeling (ISM)

Masood Ataee Gharacheh*
Sayyed Mohammad Reza Davoodi**
Amir Hortamani***

Received: 01/02/2021

Accepted: 25/01/2022

Abstract

Sustainable banking is the current and future model of the banking industry that integrates the environmental, social and governance factors for the sake of public interest. The present paper aims to provide a sustainable banking model based on a resistive economy. It is an exploratory research in terms of purpose using combined method based on deductive-inductive reasoning. The statistical population includes 11 theoretical experts (marketing professors) and experimental experts (banking industry managers). The sampling was done in a non-probabilistic and purposeful manner. Data collection tools were interviews and questionnaires. The content analysis method has been used to analyze specialized interviews and the identified indicators have been validated by fuzzy Delphi method. Finally, the research final model has been presented by a structural-interpretive method. The analysis of research data in the qualitative phase was performed with Maxqda software and in quantitative phase with Matlab software. The results show that managerial commitment transforms the structure of the banking system by influencing both risk and human resource management. In this way, the quality of services and banking performance has improved and lead to economic, social and environmental sustainability providing the achievement of resistive economy goals. The results also indicate the direct impact of the resistive economy on sustainable banking.

Keywords

Sustainable Development, Sustainable Banking, Resistive Economy, Mixed Approach, Structural-Interpretive Method (ISM)

---

* Ph.D. student of Industrial Management and Finance, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran. masoodatayi@dehaghan.ac.ir 0000-0003-2356-6966

** Assistant Professor, Department of Management, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran. (Corresponding Author) smrdavoodi@ut.ac.ir 0000-0003-2347-7154

*** Assistant Professor, Department of Economics, Islamic Azad University, Dehaghan, Iran. amirhortamani@dehaghan.ac.ir 0000-0002-2136-6795

دوفصلنامه علمی اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، مقاله پژوهشی
سال پانزدهم، شماره اول (پیاپی ۲۹)، بهار و تابستان ۱۴۰۰، صص. ۴۳۳-۳۹۳

ارائه و بررسی الگوی بانکداری پایدار با تأکید بر نقش اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش تحلیل مضمون و مدل سازی ساختاری تفسیری (ISM)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۵

مقاله برای اصلاح به مدت ۳۴ روز نزد نویسنده (گان) بوده است.

10.30497/SMT.2021.76073

مسعود عطائی قراچه*

سید محمدرضا داودی**

امیر هرتمنی***

چکیده

بانکداری پایدار الگوی حال و آینده صنعت بانکداری است که عوامل محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را در راستای منافع عمومی تلفیق می‌کند. پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی انجام شده است. این مطالعه از نظر هدف یک پژوهش اکتشافی است که با روش پژوهش آمیخته و مبتنی بر استدلال قیاسی - استقرایی صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۱ نفر از خبرگان نظری (اساتید بازاریابی) و خبرگان تجربی (مدیران صنعت بانکداری) می‌باشد. نمونه‌گیری به روش غیراحتمالی و به صورت هدفمند بوده و ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه و پرسشنامه می‌باشد. جهت تحلیل مصاحبه‌های تخصصی، روش تحلیل مضمون به کار گرفته شده است. همچنین شاخص‌های شناسایی شده با روش دلفی فازی اعتبارسنجی شده‌اند. در نهایت به ارائه مدل نهایی پژوهش با روش ساختاری - تفسیری پرداخته شده است. تحلیل داده‌های پژوهش در فاز کیفی با نرم‌افزار Maxqda و در فاز کمی با نرم‌افزار Matlab انجام شده است. براساس نتایج پژوهش، تعهد مدیریتی با تأثیر بر مدیریت ریسک و مدیریت منابع انسانی، ساختار نظام بانکی را متحول می‌سازد. به این ترتیب کیفیت ارائه خدمات و عملکرد بانکی بهبود پیدا کرده و منجر به پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی می‌شود که دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی را فراهم می‌سازد. در ادامه، نتایج حاکی از تأثیر مستقیم اقتصاد مقاومتی بر بانکداری پایدار می‌باشد.

واژگان کلیدی

توسعه پایدار؛ بانکداری پایدار؛ اقتصاد مقاومتی؛ رویکرد آمیخته؛ روش ساختاری - تفسیری (ISM).

20.1001.1.23830891.1400.15.1.12.7

*دانشجوی دکتری مدیریت صنعتی - مالی، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران.

masoodatayi@dehaghan.ac.ir

0000-0003-2356-6966

**استادیار گروه آموزشی مدیریت، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران. (نویسنده مسئول).

smyrdavoodi@ut.ac.ir

0000-0003-2347-7154

***استادیار گروه آموزشی اقتصاد، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران.

amirhortamani@dehaghan.ac.ir

0000-0002-2136-6795

مقدمه

توسعه امری پویا، فراگیر و چند بعدی است که ذهن بسیاری از برنامه‌ریزان، دولت‌مردان، سیاستگذاران و سایر پژوهشگران و متخصصان را به خود مشغول ساخته است؛ و هدف آن بهبود شرایط زندگی، گسترش امکانات، بهره‌مندسازی افراد و... می‌باشد. توسعه صنعتی نامتوازن جهان را با مشکلات، تهدیدها و چالش‌های گوناگونی از قبیل؛ فقر، افزایش نابرابری، بیکاری، افزایش خشونت، غارت منابع طبیعی و تخریب گسترده محیط زیست و... روبه‌رو کرده است. چالش‌های موجود گویای این واقعیت‌اند که بدون توجه به توسعه پایدار، کشورها نمی‌توانند به حیات سالم و بهینه خود ادامه دهند. توسعه پایدار توسعه هماهنگ، جامع و آینده‌نگر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی می‌باشد. دست یافتن به توسعه پایدار مستلزم پایداری در تمامی صنایع بوده و با توجه به تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم صنعت بانکداری در اقتصاد و جوامع امروزی، مبحث پایداری در صنعت بانکداری حائز اهمیت می‌باشد. امروزه بانک‌ها سعی در به کارگیری اصول پایداری و حرکت در جهت پایدار شدن نموده‌اند؛ در نتیجه مفهوم بانکداری پایدار^۱ مطرح شده است. راهبرد اصلی بانکداری پایدار حمایت همزمان از توسعه اقتصادی و تأمین منابع آینده جهان است (Bouma, Jeucken & Klinkers, 2017, p. 102).

بانکداری پایدار در جوامع توسعه‌یافته محور فعالیت نهادهای مالی و اقتصادی می‌باشد. بنابراین منطقی است، کشورهایی که ظرفیت سرمایه‌گذاری محدودتری دارند، جهت پیشرفت زیرساخت‌های مالی خود، عوامل به‌کارگیری موفقیت‌آمیز بانکداری پایدار را در رسیدن به توسعه پایدار شناخته و با کمترین هزینه ممکن در جهت دستیابی به توسعه پایدار تلاش نمایند (رضایی پندری و یکه زارع، ۱۳۹۵، ص. ۶۱). با این وجود، گاهی سیستم اقتصادی و به تبع آن نظام بانکی با شرایط جدیدی روبه‌رو می‌شود که ناچار به اتخاذ سیاست‌هایی برای مقابله با مسائل می‌گردد. کشور ما نیز همواره به دلیل وجود تحریم‌های مختلف، سالیان سال است؛ که با این مسائل دست و پنجه نرم می‌کند و در پی حل مسائل و مشکلات پیش‌آمده با کمک گرفتن از توان داخلی خود بوده است تا بتواند همواره با اتخاذ سیاست‌های درست، در جهت جلوگیری از بروز بحرانهای اقتصادی و مالی، موفق عمل نماید. یکی از این راهکارها، اجرای سیاست‌های مبتنی بر

اقتصاد مقاومتی می‌باشد (رنجبر، نصرتی و رنجبر، ۱۳۹۵، ص. ۱؛ خالقی، ۱۳۹۷، ص. ۴۴؛ عیسوی و طلایی، ۱۳۹۸، ص. ۲۰۳).

با ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، انگیزه مضاعفی فراهم شده است تا با استفاده از خط‌مشی‌های کلی در این سیاست‌ها، نظام اقتصادی متکی به دانش و فناوری، عدالت‌محور، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو محقق شود و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام عینیت یابد (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴، ص. ۹۱). براساس ماده نهم بندهای اقتصاد مقاومتی، به اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد و پیشگامی در تقویت بخش واقعی اقتصاد به‌خصوص در راستای تقویت تولید ملی تأکید شده است. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر مدنظر قرار خواهد گرفت که بررسی اطلاعات و داده‌های مربوط به منابع چهارگانه تأمین مالی در سال‌های گذشته اعم از منابع مختلف تأمین مالی نظیر تأمین مالی از طریق بازار پول، بازار سرمایه، جذب سرمایه خارجی و... مؤید این مهم است که بانک‌ها بار اصلی تأمین مالی بخش‌های اقتصاد را در سال‌های اخیر برعهده داشته‌اند. به همین دلیل است که توجه به کارکرد نهاد بانک در اقتصاد ایران به خصوص در راستای مقاوم‌سازی بنیان‌های اقتصادی بسیار حائز اهمیت است. مروری بر داده‌های آماری موجود در خصوص نظام بانکی، می‌تواند راهبرد به‌کارگیری اقتصاد مقاومتی را روشن نماید. برای اینکه اقتصاد مقاومتی بتواند در عرصه عملیاتی ظهور و بروز یابد، بانکداری مقاومتی از اولویت‌های اصلی و از پیش‌نیازهای اساسی می‌باشد (سیفلو، ۱۳۹۵، ص. ۵۵). سیاست‌های اقتصاد مقاومتی با هدف خروج از رکود و دستیابی به رشد اقتصادی پایدار تنظیم و ابلاغ شده است، لذا خروج از رکود، کسب نرخ رشد اقتصادی بالاتر، تقویت توان تولیدی کشور و بهره‌برداری از امکانات سرمایه‌ای کشور در کوتاه‌مدت جزء اهداف دولت بوده و در بلندمدت نیز افزایش ظرفیت‌های تولیدی کشور و سرمایه‌گذاری‌های جدید مدنظر است و در این زمینه بانک‌ها نقش مهم و محوری دارند (ناصری، عباسی و جمشیدی، ۱۳۹۷، ص. ۱۲۹). اگر نگرش راهبردی به بانکداری پایدار براساس الگوی اقتصاد مقاومتی ترسیم شود، منابع مالی لازم برای فعالیت‌های اقتصادی جدید و پاک فراهم خواهد آمد. با بومی‌سازی و به‌کارگیری فناوری‌های جدید دستیابی

به اهداف توسعه پایدار نیز محقق خواهد شد. مطالعه حاضر مصداق واقعی «جهانی بیندیشیم و بومی عمل کنیم» است. بنابراین مسأله اصلی این مطالعه ارائه الگوی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی می‌باشد. در ادامه، پژوهش به صورت زیر سازماندهی شده است:

در قسمت مبانی نظری پژوهش، مباحث توسعه پایدار، بانکداری پایدار و ابعاد آن، اقتصاد مقاومتی و ارتباط آن با بانکداری پایدار تدوین شده و پیشینه‌ای از مطالعات انجام شده پیرامون متغیرهای اصلی پژوهش (بانکداری پایدار و اقتصاد مقاومتی) ارائه گردیده است. در قسمت روش پژوهش ضمن بیان نوع‌شناسی پژوهش، جامعه و نمونه آماری و ابزارها و روش‌های گردآوری اطلاعات به تشریح رویکرد تحلیلی مضمون و تکنیک دلفی فازی پرداخته شده است. در بخش تحلیل داده‌ها مقوله‌های پژوهش استخراج گردیده و با استفاده از تکنیک دلفی فازی فرآیند اعتبارسنجی مقوله‌ها انجام شده است، در ادامه با استفاده از تحلیل تم مقوله‌ها دسته‌بندی شده و با استفاده از رویکرد ساختاری تفسیری روابط بین مقوله‌ها مشخص شده است. در این بخش مدل نهایی پژوهش ارائه شده و در بخش نتیجه‌گیری به بررسی یافته‌های پژوهش پرداخته شده است. در پایان نیز پیشنهادهایی اعم از کاربردی و آتی ارائه شده است.

۱. مبانی نظری توسعه پایدار، بانکداری پایدار و اقتصاد مقاومتی

۱-۱. توسعه پایدار

توسعه یافتگی یک مقصود یا یک نقطه هدف نیست، توسعه یافتگی یک مسیر است. لذا در اغلب اسناد به جای عبارت «توسعه یافتگی» از عبارت «توسعه پایدار» استفاده می‌شود. مزیت اصلی استفاده از این عبارت این است که طبقات مختلف جامعه یا ملل دنیا به این درک مهم نائل می‌شوند که توسعه نقطه پایانی ندارد، به عبارتی هرگز نمی‌توان چنین ادعا نمود که پس از فراهم آمدن چند شرط عام و خاص در یک کشور، می‌توان گفت این کشور توسعه یافته محسوب می‌شود، بلکه باید چنین گفت که این کشور در مسیر توسعه پایدار قرار دارد. هرچند ممکن است بر اساس برخی شاخص‌ها یا استاندارد بین‌المللی کشور مزبور کشوری توسعه یافته تلقی شود. توسعه پایدار از معدود مفاهیم و شرایطی است که هم دارای جذابیت‌های خاصی برای سیاست‌مداران و تصمیم‌سازان بوده و هم

با آرمانهای آحاد جامعه همخوانی دارد. این ایده که نسل‌های آتی بشر، همچنان برای حیات و معاش به کره زمین متکی خواهند بود، این الزام را در پی دارد که میزان برخورداری بالقوه آنها نیز نباید کمتر از میزان تمتع نسل فعلی باشد. توسعه پایدار، هم مطلوب تصمیم‌سازان اقتصادی است که دیدگاه عقلانیت تکنیکی به مسائل دارند و هم آرمانی است در چارچوب عقلانیت اخلاقی، به همین دلیل از مقبولیت و مشروعیتی عام در تمامی جوامع برخوردار است (عطوفی و جاویدان داروگر، ۱۳۹۵، ص. ۳).

واژه توسعه پایدار نخستین بار در سال (۱۹۸۰) در گزارش انجمن بین‌المللی حفاظت از منابع طبیعی، تحت عنوان استراتژی حفاظت از منابع طبیعی استفاده شد و از طریق گزارش موسوم به «آینده مشترک ما» که گزارش برون‌تلاش^۲ نیز نامیده می‌شود و توسط کمیسیون محیط زیست و توسعه سازمان ملل متحد تهیه شده، به طور گسترده‌ای اشاعه یافت و آثار سیاسی و وسیعی خصوصاً در کشورهای توسعه یافته بر جای گذاشت. اگرچه مشکلات خاص و گسترده باعث شده توجه و تأکید کشورهای جهان سوم بیشتر بر حصول توسعه باشد تا پایداری آن، لکن باید توجه داشت حذف شکاف کنونی میان دو دنیای توسعه یافته و در حال توسعه بدون پایداری فرآیند توسعه، امکان‌پذیر نیست. اصطلاح «توسعه» معطوف به ارتقای سطح زندگی و کیفیت زندگی افراد و بهبود رفاه جامعه است و «پایداری» آن اشاره به استمرار این فرآیند در طول نسل‌های بشر دارد. بدین ترتیب، توسعه پایدار کلیه جنبه‌ها و ابعاد زندگی بشر را در بر می‌گیرد. براین اساس نباید انتظار داشت این مقوله به سادگی قابل تعریف و به سهولت قابل سنجش باشد (متوسلی، ۱۳۹۲، ص. ۵۲).

۱-۲. بانکداری پایدار

تعریف رسمی بانکداری پایدار هنوز در حال توسعه است. در حال حاضر بانکداری پایدار به معنی انجام فعالیت‌های عملیاتی و کسب‌وکار بانکی با در نظر داشتن آگاهی از تأثیرات زیست محیطی و اجتماعی این فعالیت‌ها تعریف می‌شود. در ادبیات توسعه پایدار، بانکداری اخلاقی به‌عنوان نوعی از بانکداری که اصول اخلاق را بر بانکداری حاکم نموده مطرح گردیده که علاوه بر توجه به طبیعت به‌عنوان یکی از ابعاد پایداری، به سایر ابعاد پایداری شامل ابعاد اقتصادی و اجتماعی توجه دارد. بانکداری اخلاقی یا

پایدار نوعی فعالیت بانکی است که علاوه بر داشتن اهداف متعارف نظام بانکی تلاش دارد تا با احترام به حقوق آحاد جامعه، حفظ ثبات نظام اجتماعی - اقتصادی، صیانت از محیط زیست و ارتقای سطح اعتماد و اطمینان عمومی به صنعت بانکداری، کیفیت زندگی افراد جامعه و کیفیت ارائه خدمات بانکی را بهبود بخشد. این نوع بانکداری مفهومی است که با آنکه از ورود آن به ادبیات متعارف بانکی مدت زیادی نمی‌گذرد، اما به سرعت در حال گسترش و توسعه در بعد نظری و اجرایی بین بانک‌های جهان می‌باشد. بانکداری اجتماعی نیز یک نوع از بانکداری پایدار بوده که اصول پایداری در آن جاری است. در این نوع از بانکداری توجه به مسائل اجتماعی در نظام بانکداری باعث پدید آمدن واژه‌ای به نام بانکداری اجتماعی شده است. برای بانکداری اجتماعی تعریف واحدی ارائه نشده اما بر اساس تعاریف موجود بانکداری اجتماعی نوعی از بانکداری است، که هدف آن تهیه خدمات مالی و بانکی با استفاده از سهمی مثبت از پتانسیل تمام انسان‌ها، جهت توسعه در زمان حال و آینده است. در این نوع بانکداری، تمرکز بر رضایت‌مندی جهت تأمین نیازهای اقتصادی و اجتماعی موجود است، در حالی که به‌طور همزمان به پایداری اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و اقتصادی توجه می‌نماید (عیوضلو و قلیچ، ۱۳۹۴، ص. ۵۲).

۳-۱. ارتباط بین توسعه پایدار و بانکداری پایدار

از ابتدای قرن بیست و یکم، توسعه پایدار یکی از مسائل اصلی رشد برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه بوده است. در این راستا خدمات بانکی که قلب بسیاری از پیشرفت‌های قابل توجه در صنعت و اقتصاد است با مفاهیم پایداری درهم آمیخته است. با توجه به الزامات چارچوب نظارتی و سیاست‌گذاری، بانک‌ها برای ارائه خدمات و پشتیبانی مالی از طرح‌های صنعتی یک رویکرد پیشگیرانه‌تر و عملی‌تر درپیش گرفته‌اند. به این معنا که بیشتر از حوزه‌هایی حمایت می‌شود که در راستای طراحی محصولات و خدمات با توجه به محیط زیست و ارائه خدمات به توسعه‌های آینده حرکت می‌کنند (Ramnarain & Pillay, 2016, p. 485). تمامی بانک‌ها و مؤسسات مالی بر اساس شرایط ملی و جهانی موجود و حاکم و با هدف توسعه صنعتی در سال‌های ابتدایی شکل‌گیری خود، به ارائه خدمات به صنایع داخلی پرداخته‌اند. اما با گذشت زمان و تکوین ضرورت

توجه و التزام به مقوله‌های اکولوژیکی و مسئولیت‌های اجتماعی در محافل جهانی همچون سازمان ملل متحد در راستای دستیابی به توسعه‌ای پایدار، به تدریج مأموریت مؤسسات مالی توسعه‌ای از توسعه صرف پیرامون مسائل صنعتی و اقتصادی به حوزه‌های زیست‌محیطی و اجتماعی گسترش یافت. بدین ترتیب نظام‌های بانکی توسعه‌ای کشورهای مورد مطالعه در یک روند کاملاً روشن‌تر و متأثر از سیاست‌های ملی، خدمات خود را در راستای توسعه پایدار بازتعریف و تدوین نموده و اکنون با رویکرد تقویت توسعه پایدار در حال ارائه خدمات توسعه‌ای در سطوح محلی و ملی و تلاش برای گسترش این خدمات در سطوح منطقه‌ای می‌باشند (پردیس و عمادی، ۱۳۹۲، ص. ۱).

مؤسسات بانکی، بانکداری پایدار را به صورت دوجانبه در عملیات روزانه داخلی و فعالیت‌های خود در رابطه با تعاملات خارجی با مشتریان و انواع پروژه‌هایی که روی آنها سرمایه‌گذاری می‌کنند، مورد استفاده قرار می‌دهند. بانکداری پایدار اشاره به چشم‌انداز و برنامه بلندمدت سیستم بانکی جهت سرمایه‌گذاری و ارائه خدمات بانکی در راستای نیل به اهداف توسعه پایدار دارد. در این رویکرد، بانکداری باید در خدمت نیل به توسعه پایدار باشد (Yip & Bocken, 2018, p. 153). توسعه پایدار به هزینه و پشتوانه بالایی نیاز دارد و در کشورهای در حال توسعه همانند ایران بانک‌ها به‌عنوان بزرگترین نهادهای مالی تأمین‌کننده این هزینه هستند. با توجه به نقش غیر قابل انکار بانک‌ها در تمامی اقتصادها، صنعت بانکداری رشد و توسعه اقتصادی را از نظر کمیت و کیفیت تحت تأثیر قرار داده و به تغییر در چگونگی رشد اقتصادی منجر می‌شود. از این‌رو، بخش بانکی نقش حیاتی را در ارتقای سطح پایداری زیست محیطی و مسئولیت اجتماعی سرمایه‌گذاری بازی می‌کند (جعفری‌قدوسی و کاظمی، ۱۳۹۶، ص. ۱۳۹). می‌توان گفت بانک‌ها دارای نقش واسطه‌ای منحصر به فردی در توسعه پایدار هستند. بانک‌ها نقش اساسی و مهمی در سیاست عمومی و عملکرد اقتصادی و همچنین در همه فرم‌های تجارت و صنعت ایفاء می‌کنند. اکنون که دولت‌ها و جوامع به سوی اهداف توسعه پایدار حرکت می‌کنند، پشتیبانی مالی از این توسعه از طریق سیستم بانکی با عنوان بانکداری پایدار مورد مطالعه قرار می‌گیرد. راهبرد اصلی بانکداری پایدار حمایت همزمان از توسعه اقتصادی و تأمین منابع آینده جهان است. شناسایی و ارزیابی عوامل حیاتی موفقیت

بانکداری پایدار، پیش‌نیازهایی است که در پیشبرد اهداف توسعه پایدار ضروری‌اند. در صورتی که نگرش راهبردی به بانکداری براساس الگوی پایداری ترسیم گردد، منابع مالی لازم برای توسعه پایدار فراهم خواهد آمد (علی‌احمدی، بنیادی‌نائینی و تقوی، ۱۳۹۸، ص. ۲۰).

۴-۱. ارتباط بین اقتصاد مقاومتی و بانکداری پایدار

اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که هماهنگ با سیاست‌های کلان سیاسی و امنیتی کشور و برای مقاومت در برابر اقدامات تخریبی شکل بگیرد تا بتواند در برابر ضربات اقتصادی و تحریم‌های گوناگون اقتصادی مقاومت کرده و توسعه و پیشرفت خود را ادامه دهد و روند رو به رشد همه جانبه خود را در ابعاد ملی، منطقه‌ای و جهانی حفظ کند. منظور از اقتصاد مقاومتی واقعی، یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست و نه یک اقتصاد منفعل و بسته؛ به طوری که کشور ضمن مقاومت در مقابل موانع و ناملازمات مسیر خود، روند پیشرفت پایدار خود را حفظ کند (میلانی، ۱۳۹۴، ص. ۱۰). ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بر اساس بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی توسط مقام معظم رهبری نویدبخش حرکتی نو و تدبیری اثربخش در تقویت و مقاوم‌سازی بنیان‌های اقتصاد ملی و بارورسازی آنها در سال‌های پیش‌رو است. از ویژگی‌های ده‌گانه اقتصاد مقاومتی بیان شده توسط مقام معظم رهبریدر جمع مسئولان دستگاه‌های مختلف و فعالان اقتصادی در اسفند ماه سال (۱۳۹۲)، تحرک و پویایی شاخص‌های کلان، توان مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا، تکیه بر ظرفیت‌های داخلی، رویکرد جهانی، مردم‌محوری، تأمین امنیت اقلام راهبردی و اساسی، کاهش وابستگی به فروش نفت، اصلاح الگوی مصرف، فسادستیزی، شفاف‌سازی و دانش‌محوری است.

با توجه به تأکید مقام معظم رهبری بر لزوم در اولویت قرار دادن الگوها و اصول اقتصاد مقاومتی در ساختار اقتصادی و صنعتی کشور، بدیهی است که در همه حوزه‌های مدیریتی و اجرایی باید مکانیزم‌های این الگوی اقتصادی تبیین و محقق شود. یکی از مهم‌ترین این حوزه‌ها نظام بانکی کشور می‌باشد. اهمیت جایگاه بانک‌ها و نظام تأمین مالی در اقتصاد تا جایی است که مقام معظم رهبری به صراحت به آن اشاره کرده‌اند. در بند ۹ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی توسط مقام معظم‌له، به اصلاح و تقویت همه جانبه

نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد و پیشگامی در تقویت بخش حقیقی اقتصاد به ویژه در راستای تقویت تولید ملی تأکید شده است. ایشان در زمینه نقش بانکها در اقتصاد مقاومتی فرمودند: بانکها می‌توانند نقش ایفا کنند. هم نقش کمک کننده و هم نقش تخریب کننده. این موضوع توجه بیشتر مسؤولین ارشد بانکی کشور را طلب می‌کند. بانکها باید برای اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نقش مثبت ایفا کنند و خود را با این سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولت برای اجرای آنها، تطبیق دهند. (بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۹۱/۰۲/۱۰). سؤال مهمی که در این زمینه مطرح می‌شود آن است که نظام بانکی در یک اقتصاد مقاومتی چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟

رویکرد اقتصاد مقاومتی که مبتنی بر یک اقتصاد ناوابسته، درون‌زا و در عین حال برون‌گراست حاوی ویژگی‌ها و الزاماتی است که شکل متفاوتی از بانکداری را طلب می‌کند. از میان الگوهای بانکداری، بانکداری پایدار به این رویکرد اقتصادی نزدیک‌تر است. بانکداری پایدار حاوی الگویی است که نگاه متوازنی به منافع همه ذینفعان دارد. این الگو، بانکداری را به‌عنوان محرک شکوفایی و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی مدنظر قرار می‌دهد. در بانکداری پایدار، بانک به‌عنوان یک نهاد اقتصادی و اجتماعی دیده می‌شود که در فعالیت‌های خود اعم از سرمایه‌گذاری‌ها و ارائه خدمات به‌دنبال ایجاد بازده‌های چندگانه است. شاخص‌هایی که در آن اقتصاد مقاومتی و بانکداری پایدار دارای تأثیرپذیری مستقیم می‌باشند در ادامه بیان می‌شوند:

• اصلاح الگوی مصرف

گرچه مسؤلیت اصلی «اصلاح الگوی مصرف» به‌عنوان یکی از شاخصه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی، بیشتر متوجه نهادهای فرهنگی و تربیتی کشور همچون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، نهادهای عمومی فرهنگی، رسانه ملی، جراید و... می‌باشد، اما با تعمقی بهتر می‌توان دریافت که نظام بانکی کشور به‌عنوان یکی از مهم‌ترین، بزرگ‌ترین و گسترده‌ترین ارکان نظام اقتصادی کشور هم‌قادر است در این عرصه اثرگذار و نقش‌آفرین باشد. بانکها می‌توانند با مساعدت بیشتر در تأمین مالی تولیدکنندگان شایسته داخلی، هدف‌گذاری تسهیلات

بانکی جهت خرید و مصرف کالاهای ایرانی و استفاده شبکه بانکی از ملزومات و ابزارآلات ایرانی به اصلاح الگوی مصرف در کشور کمک کنند (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۲).

• توان مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا

بانک‌های پایدار با اتخاذ یک افق روشن و صحیح، بهبود عملیات بانکی و ارتقای سطح تراز عملکردی، قادرند خود را از تلاطمات محیطی در امان نگهدارند. بانک‌های پایدار از طریق اصلاح عملیات و فرآیندهای بانکی و پرهیز از غفلت‌های راهبردی، سطح استواری و مقاوم بودن را افزایش می‌دهند. عمل در راستای این اقدامات است که بنیان‌های اقتصاد را تقویت کرده و با کاستن از میزان آثار حوزه‌های آسیب‌پذیر در اقتصاد که در شرایط فشار و تحریم در معرض آسیب قرار دارد، از بروز بحران‌های اقتصادی تا حد چشم‌گیری جلوگیری می‌کند (ابراهیمی و سیف، ۱۳۹۴، ص. ۳۳).

• توجه به آحاد جامعه (مردم محوری) و حفظ و نگهداری تمامی گروه ذینفعان

بانک‌های پایدار روابطی قوی با مشتریان‌شان برقرار می‌کنند و درک و تحلیل عمیقی از فعالیت‌های اقتصادی آنها دارند. بانک‌های پایدار همواره در کنار مشتریان‌شان هستند و با مدیریت صحیح ریسک‌ها به ارائه مشوق‌های مالی در جهت رونق کسب‌وکار مشتریان‌شان کمک می‌کنند. هنگامی که ارزش‌های مبتنی بر پایداری و توجه به منافع ذینفعان و جامعه به طور آگاهانه در ارزش‌ها و رفتارهای نیروهای شاغل در بانک‌ها نهادینه شود، در آن صورت می‌توان انتظار داشت تصمیمات متخذه در جهت پایداری باشد (رستگار، ۱۳۹۵).

• دستیابی به امنیت پایدار

امروزه با عنایت به اقتصاد مقاومتی، مهم‌ترین اولویت اقتصاد ایران، اقتصاد مردمی و درون‌زا است و تنها با پیگیری این روند امکان خروج از چرخه فقر و محرومیت، رفع فساد و اختلالات در امنیت اقتصادی امکان‌پذیر است (شیراوند، عمرانی، معبودی‌نژاد و دیده‌دورا، ۱۳۹۸، ص. ۱۶۱). تحقق امنیت پایدار از اهداف مهم دولت‌ها در عصر حاضر است. حوزه اقتصاد، تأثیرگذارترین حوزه حیات اجتماعی است که نقشی ویژه و رو به

گسترش در ایجاد امنیت در سطح داخلی و ملی کشورها و پایداری آن دارد (سیف، ۱۳۹۱، ص. ۲۵).

• دستیابی به بهره‌وری بالا و سود پایدار

اقتصاد مقاومتی با محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد بر تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع تأکید دارد. اصلاح و تقویت همه جانبه نظام مالی و بانکی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی از جمله کارکردهای اقتصاد مقاومتی می‌باشد (دهقان‌پور، شفیعی و محمدی، ۱۳۹۴، ص. ۶۰).

• مدیریت صحیح مصرف انرژی و توجه به مسائل زیست‌محیطی

مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه‌ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت‌پذیری، از دیگر سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به شمار می‌آید. اثرات اجتماعی و محیط زیستی بانک به دو صورت داخلی و خارجی می‌باشد. اثرات داخلی بیشتر مربوط به فرآیندهای داخلی بانک بوده درحالی که، اثرات خارجی مرتبط با محصولات و خدمات قابل ارائه توسط بانک‌ها می‌باشد. اثرات زیست‌محیطی این کسب‌وکار در فعالیت داخلی در مقایسه با سایر صنایع دیگر بسیار ناچیز و محدود به مصرف انرژی، کاغذ و آب در فرآیندهای داخلی بانک است؛ اما اثرات زیست‌محیطی و اجتماعی خارجی که توسط محصولات و خدمات آن شکل می‌گیرد، قابل توجه است. اگرچه می‌توان گفت که محصولات و خدمات بانک به خودی خود چندان باعث آلودگی محیط زیست نمی‌شوند، اما استفاده‌کنندگان از این محصولات و خدمات هستند که بر محیط زیست اثر می‌گذارند. بنابراین سرمایه‌گذاری‌های بانک، وام‌ها و سایر خدمات مالی آن به‌صورت غیرمستقیم بر محیط زیست و جامعه تأثیرگذارند (نوبهار، دهقان‌نیری و رجب‌زاده قطری، ۱۳۹۸، ص. ۱۸۲).

• شفاف‌سازی و دانش‌محوری در فعالیت‌ها

تقویت «اقتصاد دانش‌بنیان» به عنوان یکی از شاخصه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی، نیازمند تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر است که با امر آموزش و پرورش در نظام

بانکی کشور به وجود می‌آید. در بانکداری پایدار کارکنان بانک‌ها با کسب توانمندی‌های لازم می‌توانند محصولات جدیدتر و متنوع‌تری متناسب با نیازهای مشتریان پیشنهاد دهند و مدیران بانکی نیز با چالش کمتری برای اجرای سیاست‌ها و راهبردهای کلان روبه‌رو خواهند بود. از طرفی دیگر ارتقای سطح شفافیت و سلامت نظام بانکی، دقت بیشتر بر کنترل و حسابرسی داخلی، توجه بیشتر به مقوله حاکمیت شرکتی در نظام بانکی و جلوگیری از انواع مفاسد پولی و بانکی برای عملیاتی‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ضروری و اجتناب‌ناپذیر خواهد بود (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۳).

مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد علی‌رغم اهمیت بالای موضوع بانکداری پایدار هنوز مطالعه‌ای بنیادی با هدف ارائه الگویی برای بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی صورت نگرفته است. در این پژوهش سعی پژوهشگر بر آن است کاستی‌های مطالعات پیشین درخصوص بانکداری پایدار را رفع نموده و تلاش خود را معطوف به ارائه الگوی منحصر به فرد نماید.

۲. پیشینه پژوهش

کومار و پراکاش^۳ (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای تحت عنوان، مدیریت پایداری در بانکداری، به بررسی میزان انطباق‌های بانکی پایدار در بخش بانکی هند پرداختند. آنها اذعان داشتند یک سیستم بانکی سالم، مستحکم و پایدار کلید اصلی دستیابی به رشد فراگیر در اقتصاد است. این مطالعه با هدف تعیین وضع موجود در بخش بانکی در هند نسبت به اتخاذ شیوه‌های پایدار بانکی انجام شده بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که صنعت بانکی هند نسبتاً آهسته به مسائل پایداری پاسخ داده است. بانک‌های بخش دولتی بیشتر درگیر پرداختن به ابعاد پایداری اجتماعی از طریق طرح‌های مختلف، وام‌های خرد، طرح‌های وام ویژه جنسیتی، برنامه توسعه جامعه و... هستند، در حالی که بانک‌های بخش خصوصی در هند رویکرد نسبتاً جامع‌تری در پرداختن به بعد مراقبت از محیط زیست اتخاذ کرده‌اند، مانند ساختمان سبز، صدور گواهینامه ISO 14000، محصولات و خدمات نوآورانه و... . بانک‌های بخش خصوصی در عضویت در رهنمودهای بین‌المللی داوطلبانه و چارچوب توسعه پایدار مانند UNEPFI^۴، EPS^۵، GRI^۶، CDP^۷ و... برای ادغام بانکداری پایدار

هندی فعال‌تر هستند. همچنین پیشنهاد شده است که صنعت بانکداری باید در رویکرد خود پیشگام‌تر باشد و یک آیین‌نامه بانکی پایدار ایجاد شده را اتخاذ نماید.

ایپ و بوکن^۸ (۲۰۱۸) مطالعه‌ای با عنوان، مدل‌های پایداری تجاری در صنعت بانکداری انجام داده‌اند. براساس نتایج این مطالعه بانک‌ها دارای نقش منحصر به فرد در توسعه پایدار می‌باشند، این مطالعه به بررسی مدل‌های تجاری برای پایداری در صنعت خدمات، به ویژه بانکی و همچنین پذیرش مدل‌های تجاری پایدار در صنعت بانکداری هنگ‌کنگ پرداخته است. جهت انجام این مطالعه، نخست با استفاده از مصاحبه نیمه ساختار یافته به توسعه و اعتباریابی شاخص‌های بانکداری و مدل پایدار کسب و کار برای صنعت بانکی پرداخته شده است. سپس با استفاده از داده‌های کمی، مدل تجاری کسب و کار، توسعه داده شده است. مشتریان بیش از هر چیز از «جایگزین با فرآیندهای دیجیتال»، «پذیرش نقش رهبری» و «تشویق کافی» استقبال کرده‌اند. در نهایت این مطالعه یک مدل عمومی برای بانکداری پایدار ارائه کرده است.

بوکن و همکاران^۹ (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان، مروری بر مطالعات انجام شده جهت توسعه الگوهای قدیمی مدل کسب و کار پایدار، با استفاده از یک چارچوب و اتخاذ یک روش تحقیقاتی، هشت مؤلفه اصلی برای بانکداری پایدار اتخاذ کردند. ایشان در پژوهش انجام شده در سه بعد تکنولوژی، اجتماعی و سازمانی و هشت مؤلفه به بررسی پایداری در بین بانک‌های هُنک‌کنگ پرداختند. مؤلفه‌های بعد تکنولوژی شامل حداکثر کارایی انرژی و مواد و جایگزینی با فرایندهای دیجیتال می‌باشد. در بعد اجتماعی مؤلفه‌های، اتخاذ نقش نظارتی، تشویق کافی و خلق ارزش فراگیر مورد بررسی قرار گرفته است. و مؤلفه‌های بعد سازمانی نیز شامل هدف‌گذاری مجدد برای اجتماع محیط زیست، مدیریت ریسک در اعطاء وام و محصولات مالی پایدار می‌باشد.

نوبهار و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان، توسعه مدل و ارزیابی عملکرد پایداری بانک‌های ایران به ارائه یک مدل جامع پایداری در نظام بانکداری، در قالب یک مطالعه توصیفی با رویکرد کیفی - کمی پرداختند. در ادامه با به‌کارگیری مدل نهایی و استخراج اطلاعات با استفاده از تحلیل محتوا، امتیاز پایداری ۲۷ بانک دولتی و غیردولتی کشور در سال (۱۳۹۶) تحلیل گردید. بر اساس نتایج بانک پاسارگاد رتبه اول، بانک آینده

و بانک ملی به ترتیب رتبه‌های دوم و سوم را کسب کردند. یافته‌ها بیانگر آن است که میانگین امتیاز پایداری در بانک‌های غیردولتی از بانک‌های دولتی بیشتر بوده و در مجموع بانک‌های کشور به مقوله محیط زیست توجه بسیار کمی داشته‌اند که نیازمند تأکید بیشتر در برنامه‌های راهبردی می‌باشد.

خالقی (۱۳۹۷) مطالعه‌ای با عنوان نقش نظام بانکی در تحقق اقتصاد مقاومتی انجام داده است. براساس دستاوردهای این مطالعه بانک‌های اسلامی باید تنها در محدوده بازار مشارکت سرمایه‌های نقدی فعالیت کنند و قانون بانکداری اسلامی بر اساس عقود مشارکت، مجدداً تدوین شود. سازمان و تشکیلات بانک برای آن که بتواند قانون بانکداری اسلامی را به صورت واقعی تحقق بخشد، متناسب با نقشی که در بازار مشارکت سرمایه‌های نقدی ایفا می‌کند مجدداً تعریف شود و از جهت پرسنل نیز کسانی استخدام شوند که قدرت درک و عمل به قانون مزبور را داشته باشند و بتوانند روح قانون مزبور یعنی مشارکت در سود و زیان واقعی را در عمل حفظ کنند. آنچه که بیشتر مشخص است بحث انضباط مالی، تسهیل اعطای تسهیلات به کارآفرینان و صنعت‌گران، لزوم خصوصی‌سازی در نظام بانکی و توسعه زیرساخت‌های بانکداری الکترونیک در کشور در برنامه تحول از جایگاه خاصی برخوردار خواهد بود. در پایان نیز مدل پیشنهادی برای اقتصاد مقاومتی بر اساس قابلیت آن برای اقتصاد ایران ارائه شده است.

شعبانی سیچانی و برازش (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان، تحقق توسعه پایدار با ارائه گزارش پایداری و مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها (تحلیل رویکرد بانک پاسارگاد به مفهوم مسئولیت اجتماعی) به تحلیل نسبی گزارش پایداری در بانک پاسارگاد پرداختند. نتایج پژوهش ایشان نشان داد که بانک پاسارگاد در جهت تحقق توسعه پایدار از طریق انتشار گزارش مسئولیت‌های اجتماعی، نسبت به دیگر سازمان مشابه خود پیشروتر بوده و گام‌های جدیدی در این راستا برداشته است. پژوهشگران همچنین اظهار داشتند، از طریق انتشار این گزارش‌ها می‌توان اطمینان حاصل کرد که همه عملیات و رفتارهای بانک با قوانین موجود در زمینه مسئولیت‌های اقتصادی، قانونی، اخلاقی و انسانی انطباق کامل دارد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. نوع‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر یک مطالعه اکتشافی است که با هدف ارائه الگوی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی انجام شده است. این مطالعه از منظر فلسفی در دسته پژوهش‌های تجربه‌گرایانه قرار می‌گیرد و با رویکردی قیاسی - استقرایی انجام شده است. از منظر نوع داده‌ها، پژوهش حاضر با رویکرد آمیخته (کمی - کیفی) انجام شده است و از منظر بازه زمانی و روش گردآوری داده‌ها یک پژوهش پیمایشی - مقطعی می‌باشد. ابزار اصلی گردآوری داده‌های پژوهش، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و پرسشنامه دلفی فازی و پرسشنامه ISM می‌باشد و قلمرو مکانی آن صنعت بانکداری کشور می‌باشد.

۳-۲. جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

حجم نمونه در مطالعاتی که با روش کیفی و مصاحبه انجام می‌شوند معمولاً بین ۵ تا ۲۵ نفر توصیه شده است. به‌طور کلی فرایند مصاحبه در تحلیل کیفی تا رسیدن به اشباع نظری ادامه پیدا می‌کند (رنجبر، حقدوست، صلصالی و خوشدل، ۱۳۹۱، ص. ۲۴۵). همچنین برای نمونه‌گیری خبرگان روش‌های غیراحتمالی و هدفمند توصیه شده است (نادری‌فر، گلی و قلجایی، ۱۳۹۶، ص. ۱۰۹). فرایند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه خواهد یافت. جامعه آماری این پژوهش شامل خبرگان نظری (اساتید دانشگاه) و خبرگان تجربی (مدیران صنعت بانکداری) هستند. ملاک انتخاب خبرگان تجربی، حداقل ۱۵ سال سابقه مدیریت در صنعت بانکداری بوده است. خبرگان نظری نیز از میان اساتید دانشگاه‌ها که دارای تألیف علمی مرتبط در قالب کتاب و مقاله بوده‌اند، انتخاب شده‌اند. در بخش کیفی این مطالعه به صورت هدفمند و غیراحتمالی به انتخاب نمونه پرداخته شد. براین اساس ۱۱ نفر از افراد واجد شرایط در این مطالعه شرکت کرده‌اند.

۳-۳. روش و ابزار گردآوری داده‌ها

جهت جمع‌آوری داده‌های پژوهش از مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است. از آنجا که برای مطالعات کیفی که با هدف اکتشافی و طراحی الگو انجام می‌شوند، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته مناسب‌تر هستند (آذر، خسروانی و جلالی، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۳)، در این پژوهش نیز در بخش نخست از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان استفاده شده است.

در بخش دوم نیز براساس مقوله‌های شناسایی شده، از پرسشنامه دلفی با طیف هفت درجه جهت اعتبارسنجی شاخص‌ها و از پرسشنامه ISM جهت سطح‌بندی شاخص‌ها استفاده شده است.

۳-۴. روایی و پایایی ابزار گردآوری داده‌ها

از چهار معیار کمی برای بررسی قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال، قابلیت تأیید و اطمینان‌پذیری استفاده شده است. همچنین پایایی مصاحبه‌های انجام شده با استفاده از ضریب هولستی محاسبه شده است. هولستی فرمولی را برای تعیین پایایی داده‌های اسمی بر حسب «درصد توافق مشاهده شده» ارائه کرده است. مقدار PAO بین صفر (عدم توافق) و یک (توافق کامل) است و اگر از $0/7$ بزرگتر باشد مطلوب می‌باشد (Wang, 2011, p. 14).

$$PAO = \frac{2M}{N1 + N2} = \frac{2 * 413}{576 + 498} = 0.77$$

در فرمول فوق M تعداد موارد کدگذاری مشترک بین دو کدگذار می‌باشد. N1 و N2 به ترتیب تعداد کلیه موارد کدگذاری شده توسط کدگذار اول و دوم است. میزان همبستگی دیدگاه خبرگان با محاسبه ضریب هولستی (PAO) یا «درصد توافق مشاهده شده» $0/77$ بدست آمده است که مقدار قابل توجهی است (Holsti, 1969, p. 143).

۳-۵. روش‌های تحلیل داده‌ها

در این پژوهش از ترکیب روش‌های کمی - کیفی استفاده شده است. در بخش کیفی با استفاده روش تحلیل مضمون (تم) به شناسایی مقوله‌های اصلی و فرعی طراحی الگوی بانکداری پایدار پرداخته شده است. سپس شاخص‌های حاصل از تحلیل کیفی پژوهش با استفاده از روش دلفی فازی (FDM) اعتبارسنجی شده است. در نهایت با استفاده از روش ساختاری - تفسیری (ISM) الگوی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی ارائه شده است. برای انجام تحلیل مضمون از نرم‌افزار Maxqda استفاده شده است و محاسبات دلفی فازی با کدنویسی در محیط MatLab انجام گرفته است. مدل‌سازی ساختاری - تفسیری نیز با استفاده از نرم‌افزار Micmac انجام شده است.

۳-۶. تحلیل مضمون

در سال‌های اخیر تغییرات سریعی در زمینه پژوهش و تمایل به نگاه انسانی در مطالعات علوم اجتماعی رخ داده است. روش‌های کیفی راه را برای حرکت از دیدگاه اثبات‌گرایانه به سمت نگاه طبیعت‌گرایانه هموار کرده‌اند و پژوهشگران تمایل بیشتری به روش‌های پژوهش کیفی پیدا کرده‌اند (رنجبر، حقدوست، صلصالی و خوشدل، ۱۳۹۱، ص. ۲۳۸). تحلیل مضمون (تم) یکی از روش‌های پرکاربرد در پژوهش‌های کیفی است. تحلیل محتوای کیفی عبارت است از مجموعه‌ای از تکنیک‌هایی که برای تحلیل نظام‌مند متن مصاحبه‌های پژوهشی استفاده می‌شود. ایده اصلی فرایند تحلیل محتوا، حفظ مزایای تحلیل محتوای کمی همگام با توسعه علم ارتباطات و انتقال آن به مراحل تفسیر کیفی تحلیل‌ها می‌باشد. روش‌های پژوهش کیفی به ایجاد و شکل‌گیری نوع خاصی از دانش درباره جهان منجر می‌شوند که کاملاً متفاوت با دانش و شناخت ایجاد شده از طریق دیگر روش‌های پژوهش است. به‌طور خلاصه می‌توان گفت هدف از پژوهش کیفی افزایش درک و فهم ما از این موضوع است که مقوله مورد نظر از چه عوامل اصلی (تم‌های اصلی) تشکیل شده است و برای سنجش این عوامل از چه شاخص‌هایی (تم‌های فرعی) باید استفاده کرد (آذر، خسروانی و جلالی، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۸). در این مطالعه نیز مقوله اصلی مورد مطالعه بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی است. برای این منظور ابتدا مصاحبه‌های تخصصی ساختاریافته و نیمه‌ساختاریافته با خبرگان امر انجام شده است. پس از دستیابی به اشباع نظری، دیدگاه خبرگان در قالب مقوله‌های اصلی و فرعی دسته‌بندی شده و مدل اولیه پژوهش ارائه شده است.

۳-۷. روش دلفی فازی (FDM)

برای شناسایی شاخص‌های بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی از تکنیک دلفی فازی استفاده شده است. برای فازی‌سازی دیدگاه خبرگان از طیف هفت درجه مطابق جدول شماره (۱) استفاده شده است.

جدول (۱): طیف هفت درجه فازی برای ارزش‌گذاری شاخص‌ها

متغیر زبانی	مقدار فازی	مقیاس عدد فازی
کاملاً بی اهمیت (TL)	$\tilde{1}$	(۰, ۰, ۰.۱)

(۰, ۰.۱, ۰.۳)	$\tilde{2}$	خیلی بی اهمیت (VL)
(۰.۱, ۰.۳, ۰.۵)	$\tilde{3}$	بی اهمیت (L)
(۰.۳, ۰.۵, ۰.۷۵)	$\tilde{4}$	متوسط (M)
(۰.۵, ۰.۷۵, ۰.۹)	$\tilde{5}$	با اهمیت (H)
(۰.۷۵, ۰.۹, ۱)	$\tilde{6}$	خیلی با اهمیت (VH)
(۰.۹, ۱, ۱)	$\tilde{7}$	کاملاً با اهمیت (TH)

منبع: (حبیبی، ایزدیار و سرافازی، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۵)

در گام بعدی باید میانگین فازی نمرات افراد محاسبه شود. در واقع این روش‌های تجمیع، روش‌هایی تجربی هستند که توسط پژوهشگران مختلف ارائه شده‌اند. برای نمونه یک روش مرسوم برای تجمیع مجموعه‌ای از اعداد فازی مثلثی را کمینه l و میانگین m و بیشینه u در نظر گرفته‌اند. در این مطالعه ما از روش میانگین فازی استفاده کرده‌ایم. میانگین فازی n عدد فازی مثلثی بصورت زیر محاسبه خواهد شد:

رابطه ۱

$$\bar{F}_{AVE} = (L, M, U) = \left(\frac{\sum l_i^k}{n}, \frac{\sum m_i^k}{n}, \frac{\sum u_i^k}{n} \right)$$

که در این رابطه عدد فازی مثلثی $\tilde{f}_i = (l_i^k, m_i^k, u_i^k)$ معادل فازی دیدگاه خبره k ام پیرامون معیار i ام است. در نهایت فازی‌زدایی انجام خواهد شد. برای فازی‌زدایی از روش مرکز سطح به صورت زیر استفاده می‌شود:

رابطه ۲

$$DF_{ij} = \frac{[(u_{ij} - l_{ij}) + (m_{ij} - l_{ij})]}{3} + l_{ij}$$

در این مطالعه آستانه تحمل 0.7 در نظر گرفته شده است. بنابراین مقدار فازی زدایی شده بزرگتر از 0.7 مورد قبول است و هر شاخصی که امتیاز بالای 0.7 داشته باشد تأیید می‌شود (حبیبی، ایزدیار و سرافازی، ۱۳۹۳).

۴. یافته‌های پژوهش

جهت ارائه الگویی برای بانکداری پایدار مصاحبه‌های تخصصی نیمه‌ساختاریافته با خبرگان صنعت بانکداری صورت گرفته است. در این مرحله پیش از شروع مصاحبه ۵

سؤال باز در نظر گرفته شده است و در طول فرایند مصاحبه این پیش‌بینی در نظر گرفته شده است که سؤالات جدیدی نیز مطرح شود. برای اینکه پژوهشگر با عمق و گستره محتوایی داده‌ها آشنا شود اقدام به بازخوانی مکرر داده‌ها و خواندن داده‌ها به صورت فعال (جستجوی معانی و الگوها) گردیده است. سؤالات اساسی مصاحبه‌های طراحی الگوی بانکداری پایدار در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول (۲): سؤالات مصاحبه طراحی الگوی بانکداری پایدار

ردیف	سؤالات مصاحبه
۱	مقوله‌های اصلی مدل بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران کدامند؟
۲	مقوله‌های فرعی مدل بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران کدامند؟
۳	عوامل تأثیرگذار در مدل بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران کدامند؟
۴	مدل بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران را چگونه ارزیابی می‌نمایید؟
۵	آیا مدل بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران از اعتبار کافی برخوردار است؟

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج مصاحبه‌ها با روش تحلیل مضمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای این منظور متن مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه و مرور شد. سپس داده‌ها به واحدهای معنایی در قالب جملات و پاراگراف‌های مرتبط با معنای اصلی شکسته شد. واحدهای معنایی نیز چندین بار مرور و سپس کدهای مناسب هر واحد معنایی نوشته و کدها براساس تشابه معنایی طبقه‌بندی شدند. جریان تجزیه و تحلیل با اضافه شدن هر مصاحبه به همین ترتیب تکرار شد. مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. ملاک دستیابی به اشباع نظری رسیدن به تکرار در کدهای استخراجی بوده است. متن مصاحبه‌ها پیش از آن که به صورت فایل متن وارد نرم‌افزار شود بارها مورد مطالعه قرار گرفت و نکات کلیدی آنها به صورت کد وارد نرم‌افزار MAXQDA شد. در مرحله کدگذاری باز ۳۵۲ کد شناسایی گردید. در نهایت از طریق کدگذاری محوری، کدها به ۱۱ طبقه (مقوله اصلی)

و ۴۱ شاخص (مقوله فرعی) طبقه‌بندی شدند. برای حصول اطمینان از صحت شاخص‌های شناسایی شده و انتخاب شاخص‌های نهایی از رویکرد دلفی فازی استفاده شده است. برای فازی‌سازی دیدگاه خبرگان از طیف هفت درجه مطابق جدول شماره (۱) استفاده شده است. دیدگاه خبرگان پیرامون هر شاخص گردآوری شد و با استفاده از رابطه (۱) میانگین فازی دیدگاه خبرگان محاسبه شد. پس از فازی‌زدایی مقادیر میانگین با روش مرکز سطح، شاخص‌هایی که امتیازی کمتر از $0/7$ بدست آوردند، حذف شدند. براساس نتایج شاخص‌های «نرخ بازده و ریسک نقدینگی» و «افزایش تعامل بین افراد و محیط» حذف شدند. سایر مواردی که امتیازی بالای $0/7$ کسب کرده‌اند برای راند دوم استفاده شدند.

تحلیل دلفی فازی برای شاخص‌های باقی مانده در راند دوم ادامه پیدا کرد. در این مرحله ۳۹ شاخص براساس دیدگاه خبرگان مورد ارزیابی قرار گرفت و در دور دوم هیچ سؤالی حذف نشد. اگر چه در دور دوم دلفی هیچ شاخصی حذف نشد، دلفی یک راند دیگر ادامه یافت. در راند سوم نیز هیچ شاخصی حذف نگردید که این خود نشانه‌ای برای پایان راندهای دلفی است. به‌طور کلی یک رویکرد برای پایان دلفی آن است که میانگین امتیازات سؤالات راند اول و راند دوم باهم مقایسه شوند. در صورتی که اختلاف بین دو مرحله از حد آستانه خیلی کم ($0/2$) کوچک‌تر باشد در این صورت فرایند نظرسنجی متوقف می‌شود (Cheng & Lin, 2002, p. 181؛ حبیبی، ایزدیار و سرافرازی، ۱۳۹۳، ص. ۳۲). خلاصه نتایج تکنیک دلفی فازی در جدول شماره (۳) ارائه شده است.

جدول (۳): خلاصه نتایج تکنیک دلفی فازی

شاخص‌ها	نتیجه راند ۲	نتیجه راند ۳	اختلاف	نتیجه
ارتقاء توان مدیریتی	(۰.۶۹۱, ۰.۸۶۸, ۰.۹۵۵)	(۰.۷۳۶, ۰.۸۹۵, ۰.۹۷۳)	۰/۰۳	توافق
تخصصی شدن مدیریت بانک‌ها	(۰.۶۳۲, ۰.۸۱۸, ۰.۹۴۱)	(۰.۶۷۳, ۰.۸۵۵, ۰.۹۶۴)	۰/۰۳۴	توافق
تدوین برنامه‌های مدیریتی کوتاه مدت و بلند مدت بانکداری پایدار	(۰.۷۵۹, ۰.۹۰۹, ۰.۹۸۲)	(۰.۷, ۰.۸۷۳, ۰.۹۶۴)	۰/۰۳۷	توافق

شاخص‌ها	نتیجه راند ۲	نتیجه راند ۳	اختلاف	نتیجه
مدیریت سرمایه‌های بانکی	(۰.۷۴۱,۰.۹,۰.۹۶۴)	(۰.۷۱۴,۰.۸۸۲,۰.۹۶۴)	۰/۰۱۵	توافق
تدوین سیاست‌های استراتژی منابع انسانی	(۰.۵۸۲,۰.۷۷۷,۰.۹۰۹)	(۰.۷۱۴,۰.۸۸۲,۰.۹۶۴)	۰/۰۹۷	توافق
ایجاد انگیزش شغلی لازم برای کارمندان و مدیران	(۰.۵۸۲,۰.۷۷۷,۰.۹۰۹)	(۰.۷۳۶,۰.۸۹۵,۰.۹۷۳)	۰/۱۱۲	توافق
استقرار شایسته‌سالاری	(۰.۶۴۱,۰.۸۱۴,۰.۹۲۷)	(۰.۶۸۶,۰.۸۶۴,۰.۹۶۴)	۰/۰۴۴	توافق
حقوق و مزایا	(۰.۶۵۹,۰.۸۳۶,۰.۹۴۱)	(۰.۷۲۳,۰.۸۸۶,۰.۹۷۳)	۰/۰۴۹	توافق
توانمندسازی کارکنان	(۰.۷۰۹,۰.۸۷۷,۰.۹۷۳)	(۰.۷,۰.۸۷۳,۰.۹۶۴)	۰/۰۰۷	توافق
شناسایی و تحلیل ریسک‌های موجود	(۰.۷,۰.۸۷۳,۰.۹۶۴)	(۰.۸۱۴,۰.۹۴۵,۰.۹۸۲)	۰/۰۶۸	توافق
مواجهه با رشد متناوب عوامل مولد ریسک	(۰.۶۶۴,۰.۸۵,۰.۹۵۵)	(۰.۸۲۳,۰.۹۵,۰.۹۹۱)	۰/۰۹۸	توافق
مدیریت بهینه ریسک با در نظر گرفتن میزان ریسک فعالیت‌ها	(۰.۶۷۷,۰.۸۵۹,۰.۹۵۵)	(۰.۷۱۴,۰.۸۸۲,۰.۹۶۴)	۰/۰۲۳	توافق
انعطاف‌پذیری، چابکی و انطباق‌پذیری بانک	(۰.۷۸۲,۰.۹۱۴,۰.۹۶۸)	(۰.۷۶۴,۰.۹۱۴,۰.۹۷۳)	۰/۰۰۴	توافق
تکریم مشتریان	(۰.۵۷۷,۰.۷۷۳,۰.۹۱۸)	(۰.۶۹۱,۰.۸۶۸,۰.۹۵۵)	۰/۰۸۲	توافق
افزایش پتانسیل جهت ارتقاء بهره‌وری و کیفیت	(۰.۶۸۲,۰.۸۵,۰.۹۵)	(۰.۷۲۳,۰.۸۸۶,۰.۹۷۳)	۰/۰۳۴	توافق
جلب اعتماد و رضایت مشتریان	(۰.۷۱۸,۰.۸۷۳,۰.۹۵۹)	(۰.۷۱۴,۰.۸۸۲,۰.۹۶۴)	۰/۰۰۳	توافق

شاخص‌ها	نتیجه راند ۲	نتیجه راند ۳	اختلاف	نتیجه
ایجاد امنیت پایدار	(۰.۵۸۶,۰.۷۹۱,۰.۹۲۳)	(۰.۶۴۵,۰.۸۴۱,۰.۹۳۶)	۰/۰۴	توافق
دستیابی به سود پایدار	(۰.۷۴۵,۰.۸۹۱,۰.۹۵۹)	(۰.۶۶۴,۰.۸۵,۰.۹۵۵)	۰/۰۴۲	توافق
حفظ سرمایه‌گذاران و مشتریان بانک	(۰.۷۳۲,۰.۸۸۲,۰.۹۵۹)	(۰.۷۲۳,۰.۸۸۶,۰.۹۷۳)	۰/۰۰۳	توافق
ارائه مشوق‌های مالی برای سرمایه‌گذاری	(۰.۶۶۴,۰.۸۵,۰.۹۵۵)	(۰.۷۱۴,۰.۸۸۲,۰.۹۶۴)	۰/۰۳	توافق
توسعه اقتصادی و افزایش بهره‌وری	(۰.۶۵۵,۰.۸۲۳,۰.۹۲۷)	(۰.۷۹۵,۰.۹۳۲,۰.۹۹۱)	۰/۱۰۴	توافق
ارتقاء مقاومت اقتصادی	(۰.۷,۰.۸۵,۰.۹۴۵)	(۰.۶۸۶,۰.۸۶۴,۰.۹۶۴)	۰/۰۰۶	توافق
مدیریت صحیح مصرف انرژی	(۰.۶۹۵,۰.۸۵۹,۰.۹۵)	(۰.۷۰۹,۰.۸۷۷,۰.۹۷۳)	۰/۰۱۸	توافق
استقرار الگوی بهینه مصرف انرژی	(۰.۷۲۳,۰.۸۸۶,۰.۹۷۳)	(۰.۶۸۶,۰.۸۶۴,۰.۹۶۴)	۰/۰۲۳	توافق
در نظر گرفتن منافع زیست محیطی	(۰.۷۲۳,۰.۸۸۶,۰.۹۷۳)	(۰.۷۶۴,۰.۹۱۴,۰.۹۷۳)	۰/۰۲۳	توافق
تأکید بر ظرفیت‌سازی با بحران‌های اجتماعی	(۰.۵۵۹,۰.۷۶۴,۰.۹)	(۰.۷۱۴,۰.۸۸۲,۰.۹۶۴)	۰/۱۱۲	توافق
در نظر گرفتن حقوق بشر	(۰.۷۵۹,۰.۹۰۹,۰.۹۸۲)	(۰.۷۲۳,۰.۸۸۶,۰.۹۷۳)	۰/۰۲۲	توافق
تدوین سیاست‌های کنترلی و نظارتی بانکی	(۰.۶۵۹,۰.۸۳۶,۰.۹۴۱)	(۰.۶۵۵,۰.۸۴۵,۰.۹۴۵)	۰/۰۰۳	توافق
بازنگری و اصلاح فعالیت‌های بانکی	(۰.۷۰۹,۰.۸۷۷,۰.۹۷۳)	(۰.۶۸۶,۰.۸۶۴,۰.۹۶۴)	۰/۰۱۵	توافق

شاخص‌ها	نتیجه راند ۲	نتیجه راند ۳	اختلاف	نتیجه
ارزیابی عملکرد مستمر فعالیت‌های کارکنان	(۰.۶۰۵, ۰.۸۱۴, ۰.۹۳۶)	(۰.۷۳۶, ۰.۸۹۵, ۰.۹۷۳)	۰/۰۸۳	توافق
ارزیابی ثبات و پایداری مدیریت بانک	(۰.۷۵۹, ۰.۹۰۹, ۰.۹۸۲)	(۰.۷۰۵, ۰.۸۷۷, ۰.۹۵۵)	۰/۰۳۷	توافق
ایجاد ساختار حاکمیت شرکتی منسجم بانک	(۰.۶۸۶, ۰.۸۶۴, ۰.۹۶۴)	(۰.۷۲۳, ۰.۸۸۶, ۰.۹۷۳)	۰/۰۲۳	توافق
توسعه زیرساخت‌های بانکی	(۰.۶۹۱, ۰.۸۶۸, ۰.۹۵۵)	(۰.۷۰۹, ۰.۸۷۷, ۰.۹۷۳)	۰/۰۱۵	توافق
ضرورت اصلاح قوانین بانکی کشور	(۰.۶۹۱, ۰.۸۵۵, ۰.۹۵۹)	(۰.۷۱۴, ۰.۸۸۲, ۰.۹۶۴)	۰/۰۱۸	توافق
سیاست‌گذاری هوشمند بانکی در سطح کلان	(۰.۶۶۸, ۰.۸۴۱, ۰.۹۵)	(۰.۷۰۵, ۰.۸۷۷, ۰.۹۵۵)	۰/۰۲۶	توافق
شفاف‌سازی و دانش محوری در فعالیت‌ها	(۰.۷۱۴, ۰.۸۸۲, ۰.۹۶۴)	(۰.۷۰۹, ۰.۸۷۷, ۰.۹۷۳)	۰/۰	توافق
توان مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا	(۰.۶۱۴, ۰.۸۱۸, ۰.۹۴۵)	(۰.۶۶۴, ۰.۸۵, ۰.۹۵۵)	۰/۰۳۱	توافق
تکیه بر ظرفیت‌ها و تولیدات داخلی	(۰.۷۷۳, ۰.۹۱۸, ۰.۹۸۲)	(۰.۶۲۷, ۰.۸۲۷, ۰.۹۴۵)	۰/۰۹۱	توافق
اصلاح الگوی مصرف در کشور	(۰.۶۵۵, ۰.۸۴۵, ۰.۹۴۵)	(۰.۶۲۷, ۰.۸۲۷, ۰.۹۴۵)	۰/۰۱۵	توافق

منبع: یافته‌های پژوهش

براساس نتایج مندرج در جدول شماره (۳) مشخص گردید که در تمامی موارد اختلاف کوچکتر از ۰/۲ است بنابراین می‌توان راندهای دلفی را به پایان برد. به این ترتیب در نهایت ۳۹ شاخص انتخاب شده است. تحلیل مضمون مبتنی بر روش پیشنهادی اترید استرلینگ^{۱۱} (۲۰۰۱) شامل مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر صورت گرفت. شاخص‌های شناسایی شده براساس برداشت و استنتاج پژوهشگر از مصاحبه‌های انجام شده به مدد تحلیل مضمون بوده است. شاخص‌های الگوی بانکداری پایدار مبتنی بر

اقتصاد مقاومتی مستخرج از مصاحبه‌ها به روش تحلیل مضمون در جدول شماره (۴) ارائه شده است.

جدول (۴): شاخص‌های الگوی بانکداری پاداربراساس تحلیل مضمون

مضامین پایه	سازمان‌دهنده	فراگیر
«ارتقاء توان مدیریتی»، «تخصصی شدن مدیریت بانک‌ها»، «تدوین برنامه‌های مدیریتی کوتاه‌مدت و بلندمدت بانکداری پایدار»، «مدیریت سرمایه‌های بانکی»	تعهد مدیریتی	سازمانی
«تدوین سیاست‌های استراتژی منابع انسانی»، «ایجاد انگیزش شغلی لازم برای کارمندان و مدیران»، «استقرار شایسته‌سالاری»، «حقوق و مزایا»، «توانمندسازی کارکنان»	مدیریت منابع انسانی	
«ایجاد ساختار حاکمیت شرکتی منسجم بانک»، «توسعه زیرساخت‌های بانکی»، «ضرورت اصلاح قوانین بانکی کشور»، «سیاست‌گذاری هوشمند بانکی در سطح کلان»	ساختار نظام بانکی	
«شناسایی و تحلیل ریسک‌های موجود»، «مواجهه با رشد متناوب عوامل مولد ریسک»، «مدیریت بهینه ریسک با در نظر گرفتن میزان ریسک فعالیت‌ها»	مدیریت ریسک	عملکردی
«تدوین سیاست‌های کنترلی و نظارتی بانکی»، «بازنگری و اصلاح فعالیت‌های بانکی»، «ارزیابی عملکرد مستمر فعالیت‌های کارکنان»، «ارزیابی ثبات و پایداری مدیریت بانک»	ارزیابی و ارزشیابی عملکرد بانکی	
«انعطاف‌پذیری، چابکی و انطباق‌پذیری بانک»، «تکریم کارشناسان بانکی»، «افزایش پتانسیل جهت ارتقاء بهره‌وری و کیفیت»، «جلب اعتماد و رضایت کارشناسان بانکی»	کیفیت ارائه خدمات	
«ایجاد امنیت پایدار»، «دستیابی به سود پایدار»، «حفظ سرمایه‌گذاران و مشتریان بانک»	بانکداری پایدار	پایداری
«مدیریت صحیح مصرف انرژی»، «استقرار الگوی بهینه مصرف انرژی»، «در نظر گرفتن منافع زیست محیطی»	پایداری زیست محیطی	
«تأکید بر ظرفیت سازگاری با بحرآن‌های اجتماعی»، «در نظر گرفتن حقوق بشر»	پایداری اجتماعی	

پایداری اقتصادی	«ارائه مشوق‌های مالی برای سرمایه‌گذاری»، «توسعه اقتصادی و افزایش بهره‌وری»، «ارتقاء مقاومت اقتصادی»	مقاومت اقتصادی
اقتصاد مقاومتی	«شفاف‌سازی و دانش‌محوری در فعالیت‌ها»، «توان مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا»، «تکیه بر ظرفیت‌ها و تولیدات داخلی»، «اصلاح الگوی مصرف در کشور»	

منبع: یافته‌های پژوهش

مقوله‌های فراگیر شامل مقوله‌های سازمانی، عملکردی، پایداری و اقتصاد مقاومتی است. مقوله‌های سازمان‌دهنده نیز شامل مقوله‌های تعهد مدیریتی، مدیریت منابع انسانی، ساختار نظام بانکی، مدیریت ریسک، ارزیابی و ارزشیابی عملکرد بانکی، کیفیت ارائه خدمات، بانکداری پایدار، پایداری زیست‌محیطی، پایداری اجتماعی، پایداری اقتصادی، اقتصاد مقاومتی می‌باشد. مقوله‌های تعهد مدیریتی، مدیریت منابع انسانی و ساختار نظام بانکی در مقوله سازمان‌دهنده سازمانی قرار می‌گیرند. مقوله‌های مدیریت ریسک، ارزیابی و ارزشیابی عملکرد بانکی، کیفیت ارائه خدمات در مقوله سازمان‌دهنده عملکردی قرار می‌گیرند. مقوله‌های بانکداری پایدار، پایداری زیست‌محیطی و پایداری اجتماعی نیز در مقوله سازمان‌دهنده پایداری بانکی قرار می‌گیرند. اقتصاد مقاومتی و پایداری اقتصادی نیز ارکان مقوله سازمان‌دهنده مقاومت اقتصادی هستند.

بر اساس الگوی تحقیق گام بعدی شناسایی روابط درونی شاخص‌های شناسایی و ارائه الگوی بانکداری پایدار می‌باشد. در این بخش بر شاخص‌های ربع اول (بهبود) و ربع دوم (ادامه) تمرکز شده است. جهت طراحی الگوی نهایی از روش مدل‌سازی ساختاری - تفسیری استفاده شده است. الگوی روابط بین مقوله‌های سازمان‌دهنده با استفاده از الگوی مندرج در جدول شماره (۵) تعیین شده است.

جدول (۵): علائم مورد استفاده در طراحی مدل‌سازی ساختاری - تفسیری

نماد	V	A	X	O
رابطه	متغیر I بر J تأثیر دارد	متغیر J بر I تأثیر دارد	رابطه دو سویه	عدم وجود رابطه

منبع: (آذر، خسروانی و جلالی، ۱۳۹۷، ص. ۲۵۹)

با شناسایی روابط شاخص‌ها، ماتریس خودتعاملی ساختاری^{۱۲} تشکیل می‌شود. جدول شماره (۶) ماتریس خودتعاملی ساختاری را نشان می‌دهد.

جدول (۶): ماتریس خودتعاملی ساختاری

MC	RM	BS	OS	PA	SQ	HRM	ZS	SS	ES	RE	SSIM
A	A	V	A	A	A	A	A	O	A		اقتصاد مقاومتی (RE)
A	A	V	A	A	A	A	X	X			پایداری اقتصادی (ES)
O	A	V	A	A	A	A	X				پایداری اجتماعی (SS)
A	A	V	A	A	O	A					پایداری زیست‌محیطی (ZS)
A	X	O	V	V	V						مدیریت منابع انسانی (HRM)
A	A	V	A	X							کیفیت ارائه خدمات (SQ)
A	A	V	A								ارزیابی عملکرد بانکی (PA)
O	A	V									ساختار نظام بانکی (OS)
A	A										بانکداری پایدار (BS)
A											مدیریت ریسک (RM)
											تعهد مدیریتی (MC)

منبع: یافته‌های پژوهش

در مرحله بعد، ماتریس دریافتی^{۱۳} از تبدیل ماتریس خودتعاملی ساختاری به یک ماتریس دو ارزشی صفر و یک بدست می‌آید. در ماتریس دریافتی درایه‌های قطر اصلی برابر یک قرار می‌گیرد. همچنین برای اطمینان باید روابط ثانویه کنترل شود. به این معنا که اگر A منجر به B شود و B منجر به C شود در این صورت باید A منجر به C شود. اگر براساس روابط ثانویه اثرات مستقیم لحاظ نشده باشد باید جدول تصحیح شود. فرمول زیر روش تعیین دسترسی را با استفاده از ماتریس مجاورت نشان می‌دهد:

رابطه ۳:

$$M = (A + I)^n$$

ماتریس A ماتریس دسترسی اولیه ماتریس همانی و ماتریس دسترسی نهایی است. عملیات به توان رساندن ماتریس طبق قوانین بولین^۴ (رابطه ۴) صورت می‌گیرد (آذر، خسروانی و جلالی، ۱۳۹۷، ص. ۲۶۰). ماتریس دسترسی نهایی در جدول شماره (۷) ارائه شده است. روابط ثانویه با * نمایش داده شده است. رابطه ۴:

$$1 \times 1 = 1; 1 + 1 = 1$$

جدول (۱): ماتریس دستیابی پس از سازگاری

MC	RM	BS	OS	PA	SQ	HRM	ZS	SS	ES	RE	RM
۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	اقتصاد مقاومتی (RE)
۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	پایداری اقتصادی (ES)
۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱*	پایداری اجتماعی (SS)
۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	پایداری زیست‌محیطی (ZS)
۰	۱	۱*	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	مدیریت منابع انسانی (HRM)
۰	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱*	۱	۱	۱	کیفیت ارائه خدمات (SQ)
۰	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	ارزیابی عملکرد بانکی (PA)
۰	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	ساختار نظام بانکی (OS)
۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	بانکداری پایدار (BS)
۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	مدیریت ریسک (RM)
۱	۱	۱	۱*	۱	۱	۱	۱	۱*	۱	۱	تعهد مدیریتی (MC)

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از تشکیل ماتریس دستیابی برای تعیین روابط و سطح‌بندی شاخص‌ها باید «مجموعه دستیابی» و «مجموعه پیش‌نیاز» شناسایی شود.

مجموعه دستیابی (عناصر سطر، خروجی یا اثرگذاری‌ها): متغیرهایی که از طریق این متغیر می‌توان به آنها رسید.

مجموعه پیش‌نیاز (عناصر ستون، ورودی یا اثرپذیری‌ها): متغیرهایی که از طریق آنها می‌توان به این متغیر رسید.

مجموعه خروجی‌ها شامل خود معیار و معیارهایی است که از آن تأثیر می‌پذیرد. مجموعه ورودی‌ها شامل خود معیار و معیارهایی است که بر آن تأثیر می‌گذارند. سپس مجموعه روابط دو طرفه معیارها مشخص می‌شود.

برای متغیر C_i مجموعه دستیابی (خروجی یا اثرگذاری‌ها) شامل متغیرهایی است که از طریق متغیر C_i می‌توان به آنها رسید. مجموعه پیش‌نیاز (ورودی یا اثرپذیری‌ها) شامل متغیرهایی است که از طریق آنها می‌توان به متغیر C_i رسید.

پس از تعیین مجموعه دستیابی و مجموعه پیش‌نیاز، اشتراک دو مجموعه حساب می‌شود. اولین متغیری که اشتراک دو مجموعه برابر با مجموعه قابل دستیابی (خروجی‌ها) باشد، سطح اول خواهد بود. بنابراین عناصر سطح اول بیشترین تأثیرپذیری را در مدل خواهند داشت.

جدول (۸): تعیین سطح نخست در سلسله مراتب ISM

متغیرها	خروجی: اثرگذاری	ورودی: اثرپذیری	اشتراک
RE	RE,BS	RE,ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,RM,MC	RE
ES	RE,ES,SS,ZS,BS	ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,RM,MC	ES,SS,ZS
SS	RE,ES,SS,ZS,BS	ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,RM,MC	ES,SS,ZS
ZS	RE,ES,SS,ZS,BS	ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,RM,MC	ES,SS,ZS
HRM	RE,ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,BS,RM	HRM,RM,MC	HRM,RM
SQ	RE,ES,SS,ZS,SQ,PA,BS	HRM,SQ,PA,OS,RM,MC	SQ,PA
PA	RE,ES,SS,ZS,SQ,PA,BS	HRM,SQ,PA,OS,RM,MC	SQ,PA
OS	RE,ES,SS,ZS,SQ,PA,OS,BS	HRM,OS,RM,MC	OS
BS	BS	RE,ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,BS,RM,MC	BS
RM	RE,ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,BS,RM	HRM,RM,MC	HRM,RM
MC	RE,ES,SS,ZS,HRM,SQ,PA,OS,BS,RM,MC	MC	MC

منبع: یافته‌های پژوهش

به‌عنوان مثال متغیر (BS) دارای مجموعه ورودی شامل (RE, ES, SS, ZS, HRM,) و مجموعه خروجی شامل خود متغیر می‌باشد. اشتراک دو مجموعه نیز شامل مجموعه خروجی (BS) می‌باشد. بنابراین بانکداری پایدار (BS) به‌عنوان متغیر سطح اول محسوب می‌شود چرا که اشتراک بین دو مجموعه خروجی و ورودی آن برابر با مجموعه خروجی می‌باشد. پس از تعیین سطح اول، معیاری که سطح آن معلوم شده از تمامی مجموعه حذف کرده و مجدداً مجموعه ورودی‌ها و خروجی‌ها را تشکیل داده و سطح متغیر بعدی به دست می‌آید و این کار تا مشخص شدن آخرین سطح ادامه پیدا می‌کند. طبق نتایج به‌دست آمده از انجام این فرآیند، متغیر اقتصاد مقاومتی (RE) در سطح دوم قرار دارد. متغیرهای پایداری اقتصادی (ES)، پایداری اجتماعی (SS) و پایداری زیست‌محیطی (ZS) در سطح سوم قرار دارند. متغیرهای کیفیت ارائه خدمات (SQ) و ارزیابی عملکرد بانکی (PA) سطح چهارم هستند. متغیر ساختار نظام بانکی (OS) در سطح پنجم قرار دارد. متغیرهای مدیریت منابع انسانی (HRM) و مدیریت ریسک (RM) نیز سطح ششم هستند. در نهایت متغیر تعهد مدیریتی (MC) در سطح هفتم قرار دارد. پس از تعیین روابط و سطح‌بندی شاخص‌ها ماتریس قدرت نفوذ و میزان وابستگی شاخص‌ها (تحلیل MICMAC) را می‌توان تشکیل داد.

مجموعه ورودی‌ها و خروجی‌ها برای هر عنصر در تشکیل ماتریس قدرت نفوذ - وابستگی مورد استفاده قرار می‌گیرد. ماتریس قدرت نفوذ - وابستگی در جدول شماره (۹) ارائه شده است. در الگو (ISM) روابط متقابل و تأثیرگذاری بین معیارها و ارتباط معیارهای سطوح مختلف به خوبی نشان داده شده است که موجب درک بهتر فضای تصمیم‌گیری به وسیله مدیران می‌شود. برای تعیین معیارهای کلیدی قدرت نفوذ و وابستگی معیارها در ماتریس دسترسی نهایی تشکیل می‌شود.

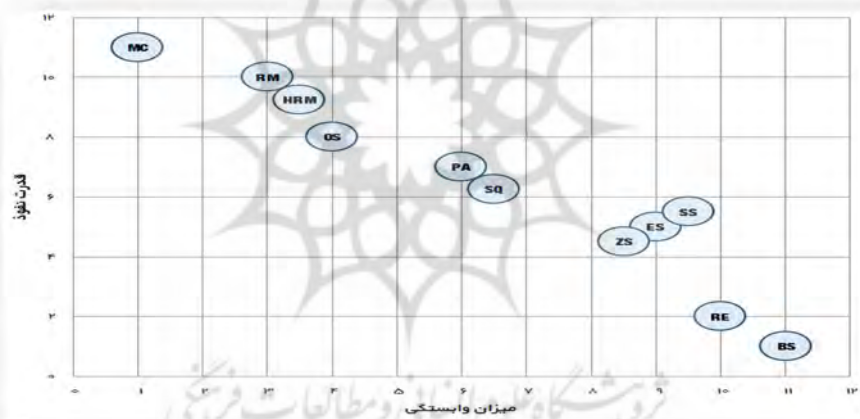
جدول (۹): قدرت نفوذ و میزان وابستگی شاخص‌های بانکداری پایدار (Micmac)

متغیرهای پژوهش	میزان وابستگی	قدرت نفوذ	سطح
اقتصاد مقاومتی (RE)	۱۰	۲	۲
پایداری اقتصادی (ES)	۹	۵	۳
پایداری اجتماعی (SS)	۹	۵	۳

۳	۵	۹	پایداری زیست‌محیطی (ZS)
۶	۱۰	۳	مدیریت منابع انسانی (HRM)
۴	۷	۶	کیفیت ارائه خدمات (SQ)
۴	۷	۶	ارزیابی عملکرد بانکی (PA)
۵	۸	۴	ساختار نظام بانکی (OS)
۱	۱	۱۱	بانکداری پایدار (BS)
۶	۱۰	۳	مدیریت ریسک (RM)
۷	۱۱	۱	تعهد مدیریتی (MC)

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل شماره (۱) نمودار قدرت نفوذ و وابستگی متغیرها را نشان می‌دهد.

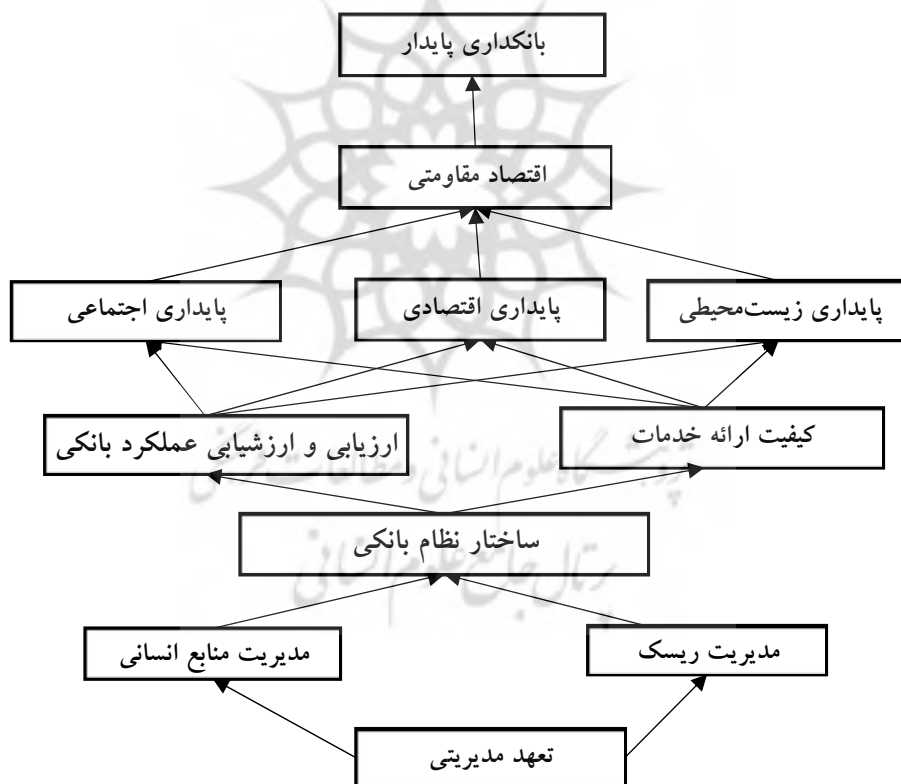

شکل (۱): قدرت نفوذ و وابستگی متغیرها

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج حاصل از جدول شماره (۹) میزان وابستگی و قدرت نفوذ هر کدام از شاخص‌ها را مشخص می‌نماید. به‌عنوان مثال شاخص بانکداری پایدار (BS) دارای قدرت نفوذ ۱ و میزان وابستگی ۱۱ می‌باشد. بدین معنا که شاخص بانکداری پایدار از همه شاخص‌ها تأثیر می‌پذیرد و تنها بر خود اثرگذار است. براساس نمودار قدرت نفوذ - وابستگی متغیرهای ساختار نظام بانکی (OS)، مدیریت منابع انسانی (HRM)، مدیریت ریسک (RM) و تعهد مدیریتی (MC) قدرت نفوذ بالایی داشته و تأثیرپذیری کمی دارند و در

ناحیه متغیرهای مستقل قرار گرفته است. متغیرهای بانکداری پایدار (BS)، و اقتصاد مقاومتی (RE) نیز از وابستگی بالا اما نفوذ اندکی برخوردار است بنابراین متغیرهای وابسته محسوب می‌شوند. متغیرهای پایداری اقتصادی (ES)، پایداری اجتماعی (SS)، پایداری زیست‌محیطی (ZS)، کیفیت ارائه خدمات (SQ) و ارزیابی عملکرد بانکی (PA) نیز قدرت نفوذ و میزان وابستگی بالایی دارد بنابراین متغیرهای پیوندی هستند. هیچ متغیری نیز در ربع اول یعنی ناحیه خودمختار قرار نگرفته است. پس از تعیین روابط و سطح شاخص‌های مذکور، می‌توان آنها را به شکل الگویی طراحی نمود. در پژوهش حاضر متغیرهای بانکداری پایدار در ۷ سطح قرار گرفته‌اند. شکل شماره (۲) مدل نهایی پژوهش را نشان می‌دهد.

شکل (۲): الگوی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی

منبع: یافته‌های پژوهش

طبق نتایج به دست آمده از اجرای فرآیند مدل سازی ساختاری تفسیری (ISM)، شاخص تعهد مدیریتی در سطح هفتم قرار گرفته و به عنوان معیاری مستقل از قدرت نفوذ بالایی بر سایر شاخص های مدل، برخوردار بوده و دارای نقش کلیدی در الگوی بانکداری پایدار می باشد. مدیریت ریسک و مدیریت منابع انسانی در سطح ششم مدل قرار گرفته، که از شاخص تعهد مدیریتی تأثیرپذیر بود و با توجه به قدرت نفوذ خود بر ساختار نظام بانکی اثرگذار می باشد. ساختار نظام بانکی در سطح پنجم مدل قرار گرفته است. این ساختار باید به گونه ای باشد که ارزشیابی عملکرد بانکی و کیفیت ارائه خدمات را تحت تأثیر قرار دهد. در سطح چهارم مدل، ارزیابی و ارزشیابی عملکرد بانکی و کیفیت ارائه خدمات بانکی قرار دارد. اینگونه ارزیابی عملکرد و ارائه خدمات و تخصیص صحیح منابع مالی به طرح ها و پروژه های سبز در پایداری اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی دارای نقش بسزایی می باشند. پایداری اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی از مؤلفه های اصلی اقتصاد مقاومتی به شمار می روند و در سطح سوم مدل قرار دارند. شاخص اقتصاد مقاومتی در سطح دوم مدل قرار گرفته و با تأثیرپذیری از دیگر شاخص های سطوح قبلی بر شاخص بانکداری پایداری اثر می گذارد. شاخص بانکداری پایدار نیز در سطح اول مدل قرار گرفته و از تأثیرپذیری زیادی نسبت به دیگر شاخص ها برخوردار می باشد. در سایه اقتصاد مقاومتی می توان به بانکداری پایدار دست پیدا کرد. اگر مدیران صنعت بانکداری کشور اصول اقتصاد مقاومتی را در پیش گیرند نیل به اهداف و دستیابی به منافع بانکداری پایدار میسر خواهد شد.

نتیجه گیری و بحث

در پژوهش حاضر تلاش شد ضمن ارائه و تبیین متغیرهای اصلی بانکداری پایدار بر مبنای اقتصاد مقاومتی به ارائه مدلی جهت بررسی تأثیر متغیرها بر یکدیگر پرداخته شود. براساس الگوی حاصل از نتایج پژوهش، متغیر تعهد مدیریتی، دارای قدرت نفوذ بالایی بر سایر متغیرهای الگو دارد. این نتیجه با نتایج پژوهش صباغان کرمان و همکاران (۱۳۹۹) همخوانی دارد. مدیریت ارشد، نقش حیاتی و بنیادین در پیاده سازی استراتژی های پایداری ایفا می کند، زیرا این تصمیمات در بردارنده تعهد به منابع و تغییرات سازمانی می باشد. تعهد مدیریت ارشد برای تشخیص میزان تمرکز و توجه سازمان ها به موضوع

پایداری، بسیار ضروری است (صبغان کرمان، همتی و بابالویان، ۱۳۹۹، ص. ۴۶). ویجتیلیک^۵ و همکاران (۲۰۱۷) بیان می‌دارند که اگرچه سازمان‌ها سیاست‌ها و شیوه‌های پایداری را به‌عنوان یک فشار نهادی - هنجاری حفظ می‌کنند، اما تعهد مدیریت ارشد به فلسفه پایداری، از جمله شاخصه اصلی تعیین کننده موفقیت اجرای استراتژی‌های پایداری به شمار می‌آید.

متغیرهای مدیریت ریسک و مدیریت منابع انسانی در سطح ششم مدل قرار گرفته‌اند و دارای تأثیرپذیری کم و قدرت نفوذ بالایی بر سایر متغیرهای مدل می‌باشند. این نتایج با مطالعات ابدالی و منتظری (۱۳۹۳)، امینی و اشرفی (۱۳۹۶) و مرادی و همکاران (۱۳۹۸) هم‌خوانی دارند. مدیریت ریسک نه تنها موجب کاهش آسیب‌پذیری بانک‌ها در مقابل انواع ریسک‌های احتمالی می‌گردد، بلکه زمینه استفاده از ظرفیت‌های بالقوه برای ثروت آفرینی بیشتر را نیز مهیا می‌سازد. امروز استانداردهای بین‌المللی (همچون استانداردهای تدوین شده توسط کمیته Basel و کمیته Coso) نیز بر ضرورت مدیریت مناسب ریسک‌های مهم بانکی مانند ریسک اعتباری، ریسک نقدینگی، ریسک عملیاتی و ریسک بازار تأکید دارند (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۴). از سوی دیگر بُعد انسانی، همواره در سازمان‌ها و گروه‌های بشری از پیچیدگی و اهمیت خاصی برخوردار بوده و شاید به علت همین پیچیدگی و اهمیت، بیش از سایر ابعاد سازمانی مورد توجه قرار گرفته است. برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت و بلندمدت با هدف بهبود عملکرد و توسعه پایدار با تمرکز بر نقاط ضعف و قابلیت‌های منابع انسانی فعلی و همچنین فرصت‌ها و محدودیت‌های موجود جهت جذب منابع انسانی شایسته صورت می‌گیرد. منابع انسانی متخصص و ماهر از مدیران ارشد خود انتظار دارند که سلامت، امنیت، عدالت، توسعه پایدار و مسئولیت اجتماعی را در اولویت قرار دهند. به دلیل اهمیت بالای مدیریت منابع انسانی در بانک‌ها، به تصمیم‌گیرندگان ارشد بانکی پیشنهاد می‌شود با تدوین سیاست‌های استراتژی منابع انسانی (مشارکت دادن کارکنان در تصمیم‌گیری، آموزش صحیح و اصولی، محرم دانستن کارکنان در ارائه اطلاعات به آنها، بهره‌گیری از کار تیمی با انجام حمایت‌های لازم و قدردانی از عملکرد خوب که در بردارنده اعطای حقوق و مزایا جهت ایجاد انگیزش شغلی لازم برای کارکنان است)، گامی مهم در جهت توانمندسازی کارکنان

برداشته و در نهایت به شایسته‌سالاری مدنظر خود در بانک دست یابند. سازمانی که نتواند نگرش، دانش و مهارت منابع انسانی خود را رشد و توسعه دهد و آنها را در نظام‌ها، فرآیندها و رویه‌های سازمانی خود به کار گیرد، قادر به پایداری و توسعه نخواهد بود.

طبق نتایج بدست آمده از سطح‌بندی عوامل در مدل پژوهش، ساختار نظام بانکی در ارزیابی عملکرد و کیفیت ارائه خدمات نقش مهمی دارد، به همین منظور به مدیران بانکی پیشنهاد می‌شود نسبت به ایجاد ساختار حاکمیت شرکتی منسجم بانک و توسعه زیرساخت‌های بانکی اقدامات لازم را به عمل آورند، همچنین اصلاح قوانین بانکی کشور و سیاست‌گذاری هوشمند بانکی در سطح کلان در این بخش ضرورت پیدا می‌کند. از سویی دیگر، ارزیابی و ارزشیابی عملکرد بانکی و کیفیت ارائه خدمات دارای قدرت نفوذ بر شاخص‌های پایداری زیست محیطی، پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی می‌باشند. به منظور سنجش میزان عملکرد یک بانک، لازم است میزان رضایتمندی همه گروه‌های ذینفع آن ارزیابی شود. یک بانک پایدار بانکی است که به سطح معینی از رضایت کلی برای همه افراد و گروه‌های ذینفع خود دست یابد (تقوی‌فرد، حبیبی و گرگین، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۶). در همین راستا، پایش و ارزیابی همه گروه‌های ذینفع بانکی به مدیران و تصمیم‌گیرندگان ارشد بانکی توصیه می‌شود. از طرفی، توزیع مناسب منابع و تسهیلات بانکی در سرتاسر کشور و عدم تمرکز آن تنها در برخی استان‌ها و شهرهای پرجمعیت و بانفوذ در سیاست‌گذاری اقتصادی از جمله پیشنهادهایی است که به منظور اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به نظام بانکی کشور توصیه می‌شود. بانک مرکزی نیز می‌تواند با سیاست‌های تشویقی خود از بانک‌ها و مؤسساتی که با توزیع عادلانه منابع، اهتمام بیشتری به مسئولیت اجتماعی خود دارند، حمایت کند.

نتایج حاصل از مدل‌سازی پژوهش نشان دهنده قدرت نفوذ اقتصاد مقاومتی بر بانکداری پایدار می‌باشد. از جمله مضامین شناسایی شده در رابطه با اقتصاد مقاومتی، تکیه بر ظرفیت‌ها و تولیدات داخلی و اصلاح الگوی مصرف می‌باشد. لذا در این زمینه به مدیران و تصمیم‌گیران بانکی توصیه می‌شود، با تخصیص سهم بالایی از منابع خود به حوزه تسهیلات سرمایه در گردش شرکت‌ها، باعث افزایش تولید شرکت‌ها شده که این

امر به نوبه خود باعث افزایش پایداری در بخش بانکی و توسعه اقتصادی خواهد شد. از طرفی، یکی از برجسته‌ترین عللی که عامه مردم به سمت مصرف کالاهای خارجی گرایش می‌یابند، عدم رضایت آنان از کیفیت کالاهای داخلی است. لذا نظام بانکی کشور می‌تواند با یک برنامه‌ریزی درست، حمایت از تولیدکنندگان محصولات شایسته و با کیفیت داخلی را در اولویت قرار دهد. همچنین بانک‌ها می‌توانند با ایجاد سازوکارهای تسهیلاتی به کالاهای تولیدات داخلی، گرایش مردم جهت خرید کالای تولید داخلی را افزایش دهد و از این طریق سهم خود در مقاومت‌سازی اقتصادی را افزایش دهند.

پیشهادات برای پژوهشگران آتی

به منظور تلفیق روش‌های علمی و اجرایی با دانش و پژوهش‌های کاربردی موضوعات پژوهشی و با توجه به محدودیت‌های موجود به پژوهشگران آتی، پیشنهاد می‌گردد:

- مطالعاتی جهت مفهوم‌سازی بحث بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران با دیدگاه نظری انجام داده و از منظر فنی نیز به روش‌های اجرایی مدل‌سازی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران بپردازند.
- رابطه سازوکار معیارهای مدل‌سازی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران از دیدگاه کارکنان حوزه بانکی کشور بررسی شود.
- فرآیندهای کنونی مدل‌سازی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران با سایر کشورها مقایسه گردد.
- ذینفعان مدل‌سازی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران اولویت‌بندی شوند.
- استراتژی‌های پیشنهاد شده در پژوهش حاضر اجرا و ارزیابی شوند.

محدودیت‌های پژوهش

این مطالعه با محدودیت‌هایی نیز مواجه بوده است. نبود پشتوانه علمی کافی و دانش بومی شده پیرامون مدل‌سازی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران و تازگی و جوان بودن موضوع از نظر مفهوم‌سازی مقوله مذکور، محدودیت‌هایی ایجاد کرده است. نبود تجربه عملیاتی کشور و آمار و ارقام دقیق در زمینه

مدل‌سازی بانکداری پایدار مبتنی بر اقتصاد مقاومتی در صنعت بانکداری ایران، محدودیت بزرگ دیگری است. همچنین با توجه به گستردگی موضوع پژوهش، عدم دسترسی به مدیران و خبرگان امر، از مهم‌ترین محدودیت‌های پژوهش حاضر به شمار می‌رفت.

یادداشت‌ها

1. Sustainable banking
2. Brundtland Report
3. Kumar & Prakash
4. United Nations Environment Programme Finance Initiative
5. Earnings Per Share
6. Global Reporting Initiative
7. Content Delivery Protocols
8. Yip & Bocken
9. Bocken et., al
10. Percentage of Agreement Observation
11. Attride-Stirling
12. Structural Self-Interaction Matrix, SSIM
13. Reachability matrix, RM
14. Boolean rule
15. Wijethilake et., al

کتابنامه

- ابدالی، علی و منتظری، زهرا (۱۳۹۳). نقش بانک‌ها در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی. نخستین کنفرانس بین‌المللی بورس، بانک، بیمه با رویکرد توسعه پایدار (ارتباط دانشگاه با صنعت). شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات فارس.
- ابراهیمی، آیت‌الله و سیف، اله‌مراد (۱۳۹۴). مفهوم‌شناسی و زمینه‌یابی بانکداری مقاومتی در اقتصاد ایران. فصلنامه روند. ۲۲ (۷۱). ۱۳-۵۱.
- آذر، عادل؛ خسروانی، فرزانه و جلالی، رضا (۱۳۹۷). تحقیق در عملیات نرم رویکردهای ساختاردهی مسئله. تهران، انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- پردیس، نادر و عمادی، محمود (۱۳۹۲). بررسی روند تحول خدمات بانک‌های توسعه‌ای دنیا: از توسعه صنعتی تا توسعه پایدار. نخستین کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی. تهران.
- تقوی‌فرد، محمدتقی؛ حبیبی، رضا و گرگین، معین (۱۳۹۸). ارزیابی عملکرد پایدار بانک با استفاده از مدل مطلوبیت چندشاخصه. نشریه راهبرد مدیریت مالی. ۷ (۲۵). ۱۹۴-۱۵۵.

جعفری قدوسی، آمنه و کاظمی، سیده سمیه (۱۳۹۶). بانکداری سبز در بستر اقتصاد سبز. فصلنامه روند. ۲۴ (۷۸). ۱۰۹-۱۴۴.

حبیبی، آرش؛ ایزدیار، صدیقه و سرافرازی، اعظم (۱۳۹۳). تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی. گیلان: انتشارات کتیبه گیل.

خالقی، جواد (۱۳۹۷). نقش نظام بانکی در تحقق اقتصاد مقاومتی. فصلنامه پژوهش ملل. ۳ (۱). ۴۲-۶۹.

خوانساری، رسول و قلیچ، وهاب (۱۳۹۴). اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی. نشریه تحقیقات مالی اسلامی. ۵ (۹). ۹۱ تا ۱۲۰.

دهقان‌پور، بابک؛ شفیعی، آزاده و محمدی، مهران (۱۳۹۴). اقتصاد مقاومتی؛ مطالعه مروری ابعاد و ویژگی‌ها. ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه. ۱۱ (۱۸۶). ۵۵-۶۴.

رستگار، علی (۱۳۹۵). الگوی بانکداری مبتنی بر اقتصاد مقاومتی. روزنامه دنیای اقتصاد. شماره ۳۷۴۳. برگرفته از: <https://donya-e-eqtasad.com>

رضایی پندری، عباس و یکه زارع، محسن (۱۳۹۵). طراحی مدل ساختاری - تفسیری عوامل انتقال فناوری موفقیت‌آمیز در راستای رسیدن به توسعه پایدار. فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت فرد. ۲۰ (۱). ۷۹-۶۱.

رمضانی قوام‌آبادی، محمدحسین (۱۳۹۳). اقتصاد سبز: گامی به سوی تحقق توسعه پایدار در حقوق بین‌الملل محیط زیست. دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش توسعه سابق) دوره جدید. ۲۱ (۶). ۱۱۴-۱۴۱.

رنجبر، حجت؛ نصرتی، بهاره و رنجبر، سعید (۱۳۹۵). اقتصاد مقاومتی و راهکارهای عملیاتی کردن آن در نظام بانکی کشور. نخستین کنفرانس بین‌المللی پارادیم‌های نوین مدیریت هوشمندی تجاری و سازمانی. تهران. دانشگاه شهید بهشتی.

رنجبر، هادی؛ حقدوست، اکبر؛ صلصالی، مهوش و خوشدل، علی (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع. پژوهش علوم سلامت و نظامی. ۲ (۳). ۲۳۸-۲۵۰.

سیف، اله‌مراد (۱۳۹۱). راهبردهای اقتصادی امنیت پایدار. فصلنامه علمی پژوهشی آفاق امنیت. ۵ (۱۴). ۲۵-۴۷.

سیفالو، سجاد (۱۳۹۵). طراحی الگوی بانکداری مقاومتی مطالعه موردی بانک نیازهای اساسی. فصلنامه اقتصاد اسلامی. ۱۶ (۶۴). ۵۵-۸۵.

شعبانی سیجانی، ایمان و برازش، محسن (۱۳۹۶). تحقق توسعه پایدار با ارایه گزارش پایداری و مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها (تحلیل رویکرد بانک پاسارگاد به مفهوم مسئولیت اجتماعی). اولین کنفرانس ملی نقش حسابداری، اقتصاد و مدیریت. تبریز. شیرواند، صارم؛ عمرانی، ابوذر؛ معبودی‌نژاد، فرشته و دیده‌دورا، ذوالفقار (۱۳۹۹). تأثیر راهبرد اقتصاد مقاومتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی انقلاب اسلامی. ۲ (۶). ۱۷۱-۱۴۵.

صبغان کرمان، فریبا؛ همتی، حسن و بابالویان، شهرام (۱۳۹۹). تأثیر ارزش‌های اصلی پایداری بر مدیریت ریسک پایداری؛ با توجه به نقش‌های تعدیل‌کنندگی تعهد مدیریت ارشد و فشار ذینفعان (مطالعه موردی شرکت‌های تولیدکننده لوازم خانگی استان تهران). فصلنامه چشم‌انداز حسابداری و مدیریت. ۳ (۲۸). ۶۲-۴۱.

میلانی، جمیل (۱۳۹۴). اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن. مجله اقتصادی. ۱۵ (۷ و ۸). ۲۲-۵.

علی‌احمدی، علیرضا؛ بنیادی نائینی، علی و تقوی، میرحمید (۱۳۹۸). شناسایی عوامل حیاتی موفقیت بانکداری پایدار با رویکرد آمیخته. نشریه علمی پژوهشی مدیریت فردا. ۱۸ (۶۰). ۳۲-۱۹.

عطوفی، غلامرضا و جاویدان داروگر، حمیدرضا (۱۳۹۵). اهمیت و جایگاه امنیت اقتصادی در توسعه پایدار اقتصادی. پژوهش ملل. ۱ (۶). ۱۱-۱.

عیسوی، محمود و طلایی، علی (۱۳۹۸). خصوصیات و معیارهای سیاست‌های پولی در اقتصاد مقاومتی. فصلنامه معرفت اقتصاد اسلامی. ۳ (۱). ۲۲۳-۲۰۳.

عیوضلو، حسین و قلیچ، وهاب (۱۳۹۳). کتاب: بانکداری اخلاقی با رویکرد اسلامی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی.

فرزندی اردکانی، عباسعلی؛ یوسفی، میثم و عتانبور خیرآبادی، مجید (۱۳۹۴). اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران: چالش‌ها و راهبردها. فصلنامه پژوهش‌های معاصر انقلاب اسلامی. ۱ (۱). ۸۷-۶۳.

فشاری، مجید و پورغفار، جواد (۱۳۹۳). بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران. مجله اقتصادی. ۳ (۵). ۳۸-۲۵.

متوسلی، محمد (۱۳۹۲). توسعه اقتصادی، مفاهیم، مبانی نظری، رویکرد نهادگرایی و روش‌شناسی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، انتشارات سمت. مرادی، داود؛ شیخی، محمدتقی و خادم، طلیعه (۱۳۹۸). بررسی تأثیر تحقق مدل بانکداری توسعه اجتماعی بر رشد و توسعه اقتصادی کشور با تأکید بر شبکه بانکی. *نشریه مطالعات توسعه اجتماعی ایران*. ۱۱ (۴۲). ۱۴۴-۱۲۱.

نادری‌فر، مهین؛ گلی، حمیده و قلجایی، فرشته (۱۳۹۶). گلوله‌برفی روشی هدفمند در نمونه‌گیری پژوهش‌های کیفی. *نشریه گام‌های توسعه در آموزش پزشکی*. ۱۴ (۴۱). ۱۲۱-۱۰۱. ناصری، اسماعیل؛ عباسی، محمد و جمشیدی، علی (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سیاست‌های بانک ملی ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی. *فصلنامه دانش سرمایه‌گذاری*. ۷ (۲۸). ۱۴۰-۱۲۷.

نوبهار، عماد؛ دهقان‌نیری، محمود و رجب‌زاده قطری، علی (۱۳۹۸). توسعه مدل و ارزیابی عملکرد پایداری بانک‌های ایران. *نشریه پژوهش‌های مدیریت در ایران*. ۲۳ (۳). ۱۸۷-۱۵۹.

Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*. 1 (3). 385-405.

Bouma, J. J., Jeucken, M., & Klinkers, L. (Eds.). (2017). *Sustainable banking: The greening of finance*. Routledge.

Bocken, N.M.P., Short, S.W., Rana, P., Evans, S., (2014). A literature and practice review to develop sustainable business model archetypes. *Journal of Cleaner Production*. 65. 42-56.

Cheng, C. H., & Lin, Y. (2002). Evaluating the best main battle tank using fuzzy decision theory with linguistic criteria evaluation. *European journal of operational research*. 142 (1). 174-186.

Holsti, O. R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*, Reading, MA: Addison-Wesley.

Kumar, K., & Prakash, A. (2019). Managing sustainability in banking: extent of sustainable banking adaptations of banking sector in India. *Environment, Development and Sustainability*. 22. 5199-5217.

Ramnarain, T. D., & Pillay, M. T. (2016). Designing Sustainable Banking Services: The Case of Mauritian Banks. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 224. 483-490.

Wang, W. (2011). *A Content Analysis of Reliability in Advertising Content Analysis Studies*. East Tennessee State University.

Wijethilake, C., Munir, R., & Appuhami, R. (2017). Proactive sustainability strategy and corporate sustainability performance: The mediating effect of sustainability control systems. *Journal of Environmental Management*. 196. 569-582.

Yip, A. W., & Bocken, N. M. (2018). Sustainable business model archetypes for the banking industry. *Journal of Cleaner Production*. 174. 150-169.